DE NIEUWE STEM

juni 1961
jaargang 16 - no. 6

maandblad
voor
cultuur
en
politiek

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de eerste van iedere maand.

Oprichters: N. A. Donkersloot - O. Noordenbos - H. J. Pos - J. M. Romein.

Redactie: de twee eerstgenoemde oprichters - T. Haan - Fr. de Jong Edz. - Ank Steenis, secretaresse - W. F. Wertheim / voor Vlaanderen: J. Kruithof.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling - Dr. J. J. Buskes - Mr. G. J. P. Cammelbeeck - J. B. Charles - Dr. B. Delfgaauw - Dr. P. J. Meertens - Dr. A. Romein-Verschoor - Prof. Dr. J. M. Romein - Th. van Tijn.

Uitgave: Uitgeverij „NIMO", Monnickendam
Kerkstraat 48-50 – Telef. (02995) 336 – Giro 256907

Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S. M., „Ontwikkeling", Somerstraat 22, Antwerpen, tel. 33 86 59, postrekening 383 38

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie: Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. (02990) 1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen e.d. aan de uitgever, respectievelijk Belgische vertegenwoordiging.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11,50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor België Bfr. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15,– resp. Bfr. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10,– en Bfr. 150.

Losse nummers *f* 1,50, resp. Bfr. 25.

INHOUD:

Jan Romein, Camille de Grote 353
Korban, Gedicht 356
Petra E. Eldering, Annie Romein-Verschoor, Memoires schrijven met een slecht geheugen 358
Tristan Haan, Statisch portret 370
Jan Janze, Een vergeten grootheid 377
Margaretha Ferguson, Tamo Russ, de gast uit Rusland 391
Anthonie Donker, Commentaar op psychologische biografieën 405
W. F. Wertheim, Een revolutionnair van eergisteren? 410
Kort Bestek 414

Jan Romein

CAMILLE DE GROTE

Camille Huysmans negentig jaar.[1] Al zijn het er relatief weinigen, er zijn er meer die de leeftijd der allersterksten behalen en het stempelt daarom iemand nog niet tot iets bijzonders. Maar het bijzondere bij Camille is, dat dit feit alleen al hèm wel uitheft boven zijn leeftijdgenoten, omdat hij, reeds jong op de voorgrond tredend en zo levend als hij nog is, daarmee tegelijk de enig-overlevende is geworden uit een tijdperk, dat allang en voorgoed verleden tijd is. Want van de leiders van de Tweede Internationale, waarnaar men die vijfentwintig jaar van 1889 tot 1914 zou kunnen benoemen, is alleen Camille nog in leven.

Ik behoef er hier hoogstens aan te herinneren, dat Huysmans van 1905 tot 1922 secretaris van die internationale organisatie van het wereldproletariaat is geweest, want dat weet een ieder die zijn naam wel eens gehoord heeft en dat zijn er ook buiten België tallozen. Maar wat misschien niet iedereen weet — en wat oneindig veel belangrijker, ja volstrekt enig is — is dat hij sinds die tijd de militante socialist gebleven is te midden van een maatschappij waarin niet alleen het militante socialisme, maar het socialisme zonder meer soms lijkt uitgestorven.

Het „heilig ideaal waarnaar wij streven" is in het Westen van een totale politieke, sociale en geestelijke revolutie verschraald tot het bezadigd doel van de zogenaamde integratie van Europa, waarvan nog moet blijken in hoeverre zij ten goede komt aan de bevolking in haar geheel of misschien eer aan de kolen- en staalbaronnen en andere moderne magnaten.

Dat heeft zijn historische reden en daarmee tot op zekere hoogte zijn historische rechtvaardiging. In de laatste halve eeuw immers heeft zich in de Westerse samenleving die meest opvallende ontwikkeling voorgedaan die de arbeidersbeweging, zowel de politieke als de economisch-sociale, van *buiten* de burgerlijke

maatschappij er *binnen* gebracht heeft; de hand die „heel het raderwerk" kon doen stilstaan, gemaakt heeft tot de hand die het raderwerk in gang houdt; die ontwikkeling die de „vaderlandsloze gezellen" van destijds niet alleen tot verdedigers van het vaderland maar in feite tot verdedigers van het bestaande heeft doen verkeren.

Dit alles is waar, maar tegelijk toch ook onwaar. Bij diepere studie komen er andere tendenzen bloot, dan lijkt het zo zeker niet, dat de arbeiders met de inschakeling in de burgerlijke maatschappij meer gewonnen hebben dan zij verloren door het opgeven van het ideaal uit de heroïsche jaren hunner bewustwording als klasse. Het is wel geen toeval, dat juist de Belgische arbeidersklasse, die mede door Huysmans is opgevoed, nog onlangs door haar massale staking heeft bewezen, dat er in werkelijkheid in die halve eeuw minder veranderd is dan het oppervlakkig lijkt. En tevens bewezen, dat er door de arbeider nog overwinningen behaald kunnen worden, als de bereidheid tot offers nog aanwezig is.

Wil men de betekenis van Camille Huysmans voor de arbeidersbeweging in één zin samenvatten, dan moet het deze zijn, dat hij dit steeds begrepen en er steeds naar gehandeld heeft. Begrepen en er naar gehandeld, dat het socialisme, hoe ook soms door eerzuchtigen verhanseld en verkwanseld, hoe vaak ook verraden en verloochend door kortzichtigen, nog altijd het enige sociale ideaal is, dat toekomst heeft, omdat het de vrede verzekeren kan en in die vrede de gelijke kansen voor de lichamelijke gezondheid en de geestelijke ontplooiing van elk mensenkind.

En hoe vaak Huysmans in de loop van zijn lange leven ook teleurgesteld geweest moge zijn door het eerste, daar ver boven uit moet voor hem de voldoening reiken over het tweede, de voldoening hierover dat de geschiedenis hèm uiteindelijk gelijk zal geven, die ondanks alles aan dat ideaal van zijn jeugd nu driekwart eeuw heeft vastgehouden, de voldoening, dat hij in wezen de man is gebleven, die in de toekomst gelooft. Het masker der kwasiediepzinnigheid van het

pessimisme heeft deze optimist altijd versmaad. Dat tekent hem als kind van zijn tijd, zeker, maar de jongeren die immers toch niet meer in vooruitgang geloven, mogen bedenken, dat dit zou kunnen betekenen: *boven* onze tijd.

In mijn toespraak bij zijn erepromotie in 1947 heb ik Camille een „kerkvader van het socialisme" genoemd. Ik zou er nu het klassieke epitheton de Grote aan willen toevoegen: Camille de Grote.

Groet N.H., Pasen 1961.

1 26 mei. Dit stuk werd voor deze bijzondere dag geschreven op verzoek van de uitgeverij Heideland in Hasselt, België, die naar aanleiding van deze verjaring en boek over en van Camille uitgaf. De uitgever heeft de ongebruikelijke weg bewandeld, het stuk eerst te vragen en toen te weigeren. Aangezien ik de grijze Belgische arbeidersleider mijn hulde toch niet wilde onthouden, wetende dat ik met deze niet alleen sta, heb ik de redactie van De Nieuwe Stem om plaatsruimte ervoor gevraagd. Wat overigens dat boek betreft, dat inmiddels als No. 36 van de Vlaamse Pockets is verschenen: voor keuze van de fragmenten, inleidende cursiefjes en bibliografische verantwoording komt Dr. R. Roemans en Dra. H. van Assche niets dan lof toe.

Uit „Gewapenderhand", een cyclus uit de bundel **De Stier van Buridan.**

Korban

H.O.*

Rustig ademt de wereld,
waar is de krijger, de wind,
die met zakdoeken zwaait in het woud
en uit de neus van de bomen wierook snuit?

Maar is de wereld rond,
waarom, Da Vinci, blijft het water liggen?
Hoe moet de mens in het licht van Aldebaran
kaatsen met deze bal?

Het paard loopt over de akker,
zie, over de akker loopt het paard.
De ekster bouwt nauwgezet zijn nest,
hij broedt, hij babbelt, hij zoekt de rotte appel,
nauwgezet bouwt de ekster zijn nest.
De kerken staan in de heupen van het land,
Jezus zit waarlijk overal,
loopt hij niet achter hazen en patrijzen aan,
hij vormt de heesters, bedauwt het gras,
neemt de boerin en laat de meikever vliegen.

Een soldaat staat gehoorzaam achter een haag,
hij handhaaft zijn orde,
met de kogel schiet hij dood,
met de kogel schiet hij dood.
Ook het meisje kent de dwaze gang van het jaar,
de maanden en hun vuur,
vrolijk soms als een korf bijen in haar lijf
kent het meisje de dwaze gang van het jaar.

Vlaanderen, het hoofd in de zoute Noordzee,
de benen in het bloed van Hont en Schelde,

hoe bewaar je de ridders, de monniken,
die door het land gaan als Breughel met zijn lust.

Uit dit landschap ontsnapt niemand,
ook de dood niet, die er in de boomgaarden werkt
en het vlees van onze appels eet.
Zeer bedachtzaam voert hij oorlog en vrede.

En 's avonds heeft het westen een rode tong,
de engelen braken vuur in de Schelde
en warme honing stroomt over onze voeten.
Wat doen wij met onze hand
in Byzantium, de trotse gouden nacht:
daar zijn de klinkers, het Onze Vader uit onze jeugd,
ook dat is zo.

Ik handhaaf de orde, de olie,
de kaarten, de kruisen, het bloed,
mijn bijgeloof.

* H.O. is de militaire afkorting voor handhaving der orde. Het is een oefening waarbij de soldaten zich helemaal gevechtsklaar moeten maken en zich gereed houden om op te breken.

Petra E. Eldering
Annie Romein-Verschoor

Voor zover dit artikel handelt over de geschiedenis van De Vrije Katheder is de tekst, waarvoor de schrijfsters overigens geheel verantwoordelijk zijn, tot stand gekomen na overleg met enige andere oud-redacteuren van De Vrije Katheder, n.l. Lucas van der Land, W. Ph. Pos en A. F. Willebrands jr.

MEMOIRES SCHRIJVEN MET EEN SLECHT GEHEUGEN.

Wanneer wij klagen — en terecht klagen — over het tekort aan memoires in onze literatuur, dan wel niet het minst omdat goed geschreven memoires zo'n bijzonder plezierige lectuur plegen te verschaffen. Maar ook omdat de met gevoel voor verantwoordelijkheid geschreven memoires van grote historische betekenis *kunnen* zijn.

Gaan we op de tot nu toe verschenen persuitspraken af, dan mag men aannemen, dat wat het eerste punt betreft Wiessing met zijn levensherinneringen in de roos heeft geschoten. Vooral de jeugd schikt zich gretig om deze grootvader die sprookjes gaat vertellen, gezellige anecdotes, die de draak steken met hollandse zwaarwichtigheid en burgerlijkheid, speelse verhaaltjes zonder moraal, wat bij grootvaders extra bekoorlijk is, schelmse invallen, waarbij alle verwatenheid in de kuiten wordt geprikt. In één woord voor de hedendaagse jeugd, die zich al van te voren schrap zet tegen het „erin lopen", zodra een oudere begint te spreken, een „gefundenes Fressen".

Maar er is ook een andere kant: de historische, waar Wiessing zelf in de aanvang van zijn boek op wijst, wanneer hij de hoop uitspreekt, dat zijn werk „iets mag bijdragen voor de mensen van nu en wellicht òòk voor de historie-schrijvers van een nog ongeboren

nieuw Nederland." Leesbaarheid en historiciteit hoeven elkaar niet in de weg te zitten, maar ze doen het wel vaak. Zo ook hier, waar met name de jonge lezer, die zich zo veilig voelt bij de luchtige en non-conformistische toon van dit boek er juist daardoor in loopt, als hij zich aan de leiband laat meevoeren langs al die smakelijke anecdotes en sentimentele bekentenissen — de „harde" jeugd van tegenwoordig is bijzonder sentimenteel! En zo spreekt de ene recensent van: „Hij heeft zijn medemensen goed geobserveerd en hij kan ze, sommigen na vijftig jaar of langer, scherp karakteriseren." (Hans van Straten in *Het Vrije Volk* van 16 juli 1960) en de ander met vertederde vergevensgezindheid van: „De werkelijk grote betekenis van dit boek is immers, dat het de lezers, laat het dan zijn in bepaalde kleuren en tinten, het schouwspel voorzet... van het veelal bruisend leven van de nederlandse cultuurgemeenschap, in het bijzonder in het tijdperk 1900-1920, ten dele ook nog daarna." (E. van Raalte in *N.R.C.* van 10 december 1960).

Daarbij komt nog, dat er maar weinigen in leven zijn, die op grond van eigen herinneringen deze memoires op meer dan *face value* kunnen beoordelen en nog minder die zich de weelde kunnen veroorloven de kleppende tredmolen der journalistiek eens even stop te zetten om zich in de documentatie van dit stuk verleden te gaan verdiepen. Van de journalist kan men dat onmogelijk eisen; te minder omdat juist de memoires — en daar steekt een groot deel van haar bekoring in! — ons zonder een zwaarwichtig noten- en documentatiemateriaal worden opgediend. Minder verantwoord lijkt het ons, wanneer we in een volwassen wetenschappelijk tijdschrift als de *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* de volgende uitspraak aantreffen:

„Er is des te meer grond voor ingenomenheid, omdat in dit boeiend geschreven boek . . . een stuk laat 19de eeuws en verder 20ste eeuws cultureel en sociaal leven in Nederland wordt gespiegeld op een wijze, die het maakt tot een rijke mijn, waaruit vele bijzonderheden te putten zijn die licht verloren waren gegaan, en tot

een getuigenis van links-radicaal intellectueel inzicht, dat in het beeld van het bestreken tijdvak niet kan worden gemist."

De schrijver van deze recensie had zich toch o.i. wel dienen af te vragen, hoe ver de betrouwbaarheid van deze zo warm door hem aanbevolen informatiebron ging, ook al kan een volledige beantwoording van die vraag niet van hem geëist worden.

De ondergetekenden kunnen althans één episode uit het boek in details op zijn historiciteit controleren en menen zelfs tegenover enkele daar in genoemde personen daartoe verplicht te zijn: de episode van de *Vrije Katheder*, waarin zij zelf een rol hebben gespeeld. Maar om niet louter een oratio pro domo te leveren èn om onze critiek een bredere achtergrond te geven èn omdat wij menen, dat ook anderen in dit boek onrecht wordt gedaan, willen wij toch ook een aantal punten uit de voorafgaande bladzijden naar voren halen.

Als inleiding daarop twee citaten uit het boek zelf: op blz. 200 over Domela Nieuwenhuis: „Wie, die zelf oud is, zal dit Domela verwijten? IJdelheid en ouderdom gedragen zich meest als twee dierbare zusjes!" en op blz. 281: „Men mag zelfs zijn grootste vijand niet zonder voldoend bewijs aan de minachting van de menigte prijsgeven."

Het komt ons n.l. voor, dat het de ijdelheid van de oude dag is, die Wiessing er toe verleidt niet van zijn ergste vijanden, maar van vele van zijn oude vrienden of van mensen die hij nauwelijks gekend heeft een historisch vertrokken beeld op te hangen.

Wij doelen daarbij niet op vergissingen, zoals daar waar hij Speenhof zijn carrière laat beginnen als marinier of Bolland als kanonnier bij het K.N.I.L. of op een tekort aan kennis van het geestelijk leven van de laatste eeuw, waar hij met de „Blijde Wereld" en de „Bond van Christen-Socialisten" de moderne dominee zijn intrede laat doen. Ernstiger is, dat dit hele boek, ondanks alle feitelijke gegevens die er in vermeld staan, één sprookje is, een breedvoerige mythe, waarin het geloof en de latere inzichten van de held tot in

zijn vroegste verleden worden teruggeprojecteerd. De quintessence van die mythe is, dat Wiessing, katholiek geboren en opgevoed, altijd doordrongen is geweest van de politiek-humanitaire gedachte van de komende socialistische maatschappij, die sinds 1917 bezig is zich volkomen en onaantastbaar te verwezenlijken in de U.S.S.R. onder leiding van de Communistische Partij. Misschien zijn er onder zijn lezers, die er zich over verbazen dat Wiessing vrijwel iedere socialist, die in zijn boek voorkomt, verwijt, dat hij zich niet naar de lijn van die partij richt, terwijl hij er zich zelf nooit bij aangesloten heeft. Maar zulke lezers begrijpen blijkbaar niet, dat een Wiessing zijn medemensen alleen suo iure kan beoordelen en niet naar de voorschriften van een massapartij. Wij weten niet of Wiessing in zijn katholieke jeugd veel heiligenlevens heeft gelezen. Daar zijn er bij die de latere vroomheid van hun held zo consequent in zijn vroegste jeugd terugprojecteren, dat ze hem als zuigeling op vastendagen de moederborst laten weigeren. Op dezelfde wijze wil Wiessing ons overtuigen, dat vrijwel van zijn eerste openbaar optreden af zijn kompasnaald op het communisme gericht was. Een kniesoor, die er op let, dat hij op een andere plaats spreekt van zijn „liberaal kompas met het socialisme op de achtergrond", want het opportunisme, dat hij overal bij anderen meent te proeven, is hem als uitzonderingsfiguur geoorloofd.

In zijn studiejaren verkeert Wiessing met de groep van Amsterdamse studenten, die onze eerste wetenschappelijk geschoolde socialisten zouden worden: Bonger, Bolkestein, Posthumus en ook met de socialistische dichter Carel Adema van Scheltema, jonge mensen, die elk op hun wijze ernst maakten met het wetenschappelijk socialisme en hun leven lang hun overtuiging trouw bleven. Maar omdat zij in de toenmalige strijd tussen revisionisme en revolutionarisme naar hun beste inzicht voor het eerste kozen, worden ze in de terugblik van hun studiegenoot duitenplaters en carrièrejagers, die hun overtuiging opgaven voor een schotel professorale linzen. Die weinig fraaie houding wordt „bewezen" met citaten uit sinds 60

jaar vervlogen gesprekken en verbrande brieven. En weer vraagt de lezer zich af: maar hoe zat het dan, dat Wiessing zelf aan het eind van zijn studietijd geschikt werd bevonden en zelf bereid was een functie te aanvaarden aan het *Handelsblad*, de krant „van de Amsterdamse havenbaronnen"?

Op dezelfde wijze worden in het verloop van het boek nog een reeks andere lieden, die iets meer gepresteerd of bereikt hebben dan de vluchtige memoiresschrijver met een paar kwaadaardige, soms in waardering verpakte zinnetjes of met een meer geestige dan waarheidsgetrouwe pentekening afgedaan, zoals b.v. Henriëtte Roland Holst, Nico van Suchtelen, Bart de Ligt, Fred. van Eeden, Carry van Bruggen, Wibaut, Jan Romein en Frits de Jong. Bijzonder onwaardig is ook de passage over Henk Sneevliet (blz. 364), die „politiek fout" ging[1], maar zich „enkel geredresseerd heeft" door in de oorlog daden te doen, die hem voor een vuurpeleton brachten. Zulke uitspraken zijn zelfs hatelijk, wanneer ze van die kleine groep hardnekkigen komen, die sinds 1909 een taaie en ongelijke strijd voor het communisme in Nederland hebben gestreden, maar zeker van iemand, die daarbij voorzichtig aanmoedigend ter zijde stond.

Niets bewijst duidelijker hoe weinig Wiessing vóór de Russische revolutie in het communisme zag en daar achter stond dan het feit, dat in juli 1914, toen al wat communistisch en links-socialistisch in Europa was in Cassandrataal waarschuwde voor de dreigende oorlog deze socialistische journalist alsof er geen vuiltje aan de lucht was, een fietstochtje naar . . . Duitsland ondernam en pas merkte dat er oorlog was, toen hij op het laatste nippertje de grens over wipte!

We willen hier niet spreken over de Mosgroene. Niet omdat wij het werk, dat Wiessing daaraan deed niet waarderen, maar omdat we geen balken naar Noorwegen willen dragen. Wel echter over dat merkwaardige hiaat in Wiessing's werk: de jaren tussen de val van de *Nieuwe Groene* in 1921 en de Tweede Wereldoorlog, „jaren van wachten, zwevend leven . . . van nutteloos mijn tijd verdoen". En weer vraagt de

lezer: maar waarom eigenlijk? Is er in die jaren niets gebeurd, dat een overtuigd communist ademloos en gespannen volgde? En dat hem naar de pen deed grijpen of naar ieder ander middel om de strijd van de arbeiders te steunen in de verlammende crisisjaren en tegen het opkomend fascisme te vechten? Was er niets anders te beschrijven dan het pueriel gedoe van het Honk en de Kring, niets ander te bewonderen dan het prefascistisch anarchisme van Erich Wichmann en zijn Had-je-me-maar-partij? Was er geen steunactie voor het hongerende geblokkeerde Rusland, geen Rode Hulp, geen antifascistische kunstenaarsbond, geen Comité van Waakzaamheid, waarbij een geroutineerd journalist en man met ideeën (zie blz. 363: „Ik kan 't niet helpen, ik had ze") zich even verdienstelijk had kunnen maken als om maar één naam te noemen Menno ter Braak, die in heel dit „beeld van 20ste eeuws cultureel en sociaal leven" niet voorkomt.

Ook de engelse episode slaan we, als voor ons te weinig controleerbaar, over. We komen aan de *Vrije Katheder.*

„Ik zou een heel boek kunnen schrijven alleen al over de *Vrije Katheder.* Maar ik geloof niet, dat ik het ooit zal doen." schrijft Wiessing op blz. 493. Het enkele hoofdstuk (en dat nog niet eens geheel: er worden ook andere onderwerpen in behandeld), dat Wiessing nu in zijn memoires aan de *Vrije Katheder* heeft gewijd, doet ons niet betreuren, dat hij er niet toe gekomen is dat hele boek te schrijven. Want in dit gedeelte van *Bewegend Portret* is de auteur wel zéér eigenaardig met de feiten omgesprongen. Het is onbegrijpelijk, dat hij zich deze vrijheid veroorloofd heeft; het zou hem weinig moeite gekost hebben deze feiten te controleren. Hij zou ons daarmee de onplezierige taak bespaard hebben, het thans te moeten doen.

Wiessing vertelt dan, dat de *Vrije Katheder*-groep hem eind 1945 kwam enteren voor samenwerking. Dat klopt. Volgens hem zag het blad er acht maanden na de bevrijding nog uit „als een gedrukt rondschrijven van een filosofisch en leraarsgenootschap. Geen jour-

nalistieke geur of fleur was er aan. Zo kon het vast niet blijven „leven", niet genoeg lezers krijgen, was het eerste wat ik dacht." Wiessing ging dus naar hij schrijft, omzichtig te werk bij het journalistiek opvoeden van zijn medewerkers. „Ik was er dan ook in stilte niet weinig trots op, dat ik vooral gedurende de eerste zes maanden niet als hinderlijk element gevoeld werd. Ik merkte dit zo goed, toen er sprake was van de enorme wedergeboorte van het inmiddels belangrijk geworden tijdschrift en ik Meik de Swaan, die als de geldgever en zorgenvader en de ziel van de hele „zaak" op een keer werd geprezen, de woorden hoorde zeggen: „Het is niet iémands werk, dit hebben wij nu allen tezamen tot stand gebracht!" (blz. 488)

Dit uitvoerig citaat geeft al een duidelijk beeld van de subjectieve manier, waarop Wiessing de ontwikkeling van de *Vrije Katheder* beschrijft. Wat Wiessing dan ook mag bedoelen met „de enorme wedergeboorte van het inmiddels belangrijk geworden tijdschrift", — er was niet veel anders gebeurd, dan dat, een jaar na de bevrijding, de papiervoorraad in Nederland wat ruimer werd, zodat ook de *Vrije Katheder* wat meer papier toegewezen gekregen had.

Met eenzelfde subjectivisme beschrijft hij ook de relaties tussen de redactieleden onderling. Meik de Swaan was inderdaad, wie hem gekend heeft zal dat van harte met Wiessing eens zijn, „een waarlijk bijzondere figuur". Maar als Wiessing hem meent te moeten schilderen als een onnozele maecenas, omringd door redacteuren, die hem „liefst onbehoorlijke offers", ontfutselden, waaraan Meik de Swaan toegaf, omdat dat „zijn gevoeligheid streelde", dan geeft hij een misselijk vertekend beeld van diens grandioze vrijgevigheid. En aan zijn ware betekenis komt Wiessing niet toe: Meik de Swaan vervulde in het geheel van de *Vrije Katheder,* geheel afgezien van zijn geld en ondanks het feit, dat hij nooit — zoals Wiessing beweert, — hoofdartikelen geschreven heeft, in de redactievergaderingen een bijzonder belangrijke functie door zijn intense politieke belangstelling, zijn grote belezenheid op het gebied van de internationale pers en zijn intelligent en goed ge-

fundeerd oordeel. Daarnaast hebben zijn relaties met jonge progressieve kunstenaars een volkomen eigen stempel op de gehele verschijningsvorm van de *Vrije Katheder* gedrukt.

Maar het bedenkelijkst wordt toch die vertekening van de realiteit, waar Wiessing begint aan de beschrijving van wat hij noemt „de ondergang van de mooie *Vrije Katheder.*" Hij spreekt over de redactie als over „ons oorspronkelijk, zo dacht ik, communistisch milieu." „Maar was dat toen een communistisch milieu?" vraagt hij daarop, en hij beschrijft hoe de in de *Vrije Katheder* verenigde groep van vrienden in en uit de oorlogstijd, zich vooral in het begin als zodanig aan hem gepresenteerd hebben. En weer wat verder: „Maar dan constateer ik dus thans, nu ik de gebeurtenissen van zekere afstand kan bekijken, dat de *Vrije Katheder* een te goeder trouw tijdelijk met „communisme" zich sierende burgerlijke beweging geweest is." (blz. 491).

Hierop volgen, in de beschrijving van de verdere lotgevallen van de *Vrije Katheder* zoveel feitelijke onjuistheden, dat wij er slechts de ergste van zullen vermelden.

Het is haast onbegrijpelijk, dat Wiessing toen en later niet beter geweten heeft. Heeft hij nooit begrepen, wat de *Vrije Katheder* van zijn illegale bestaan af geweest is en waar die naam „vrije katheder" dan ook uitdrukking van was: een forum te zijn, waar communisten en niet-communistische progressieven van gedachten konden wisselen over de belangrijkste politieke, maatschappelijk en culturele problemen? Die problematiek was na de oorlog een geheel andere dan tijdens de bezetting; de vrije gedachtewisseling tussen linkse groeperingen was als doel ongewijzigd gebleven. Wie een beetje de politieke ontwikkeling na de oorlog, niet alleen in ons land maar ook in andere landen van West-Europa[2], gevolgd heeft, weet, dat het voortzetten van deze gedachtewisseling, tijdens de bezetting onder de druk van de nazi-dreiging gestimuleerd, door velen na de oorlog als een van de belangrijkste politieke winsten van de bezetting beschouwd

werd. De *Vrije Katheder* had in dit opzicht in de eerste na-oorlogse jaren meer de wind mee dan na de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije in februari 1948, toen het toenemende anti-communisme van de beginnende koude oorlog het bestaan van dergelijke bladen of bewegingen steeds moeilijker maakte.

Het bestaan van de *Vrije Katheder* werd dan ook steeds meer bedreigd, niet door tegenstellingen binnen de redactie, maar door de druk van buiten af, enerzijds van de kant van de C.P.N. en leden-lezers van deze partij, voor wie wij te grote vrijbuiters waren, anderzijds van de kant van dat deel van onze lezerskring, voor wie wij niet kritisch genoeg waren ten aanzien van de communistische partijpolitiek. Er is heel nauwkeurig aan te geven op welk moment hier de bom gebarsten is.

In december 1949 publiceerden wij een artikel van een bevriende journalist, waarin de verheerlijking van de persoon van Stalin, die — Stalin was in december jarig — in die maand ook in ons land een hausse placht te vertonen, aan welgemeende kritiek onderworpen werd. (Achteraf beschouwd liep de *Vrije Katheder* hiermee slechts enkele jaren vooruit op wat de Sowjet-leiders op hun 20e partijcongres zelf gedaan hebben). Na de verschijning van dat nummer is van de zijde van de C.P.N. een dergelijke boze aanval op ons orgaan gedaan, dat van een goed partijgenoot niet verwacht kon worden, dat hij aan dit blad, als medewerker of als abonné, verder zijn steun zou verlenen. Na enige maanden moeizaam onderhandelen door de communistische redactieleden met het partijbestuur is toen de uitgave van de *Vrije Katheder* gestaakt. Voor hen ten gevolge van het conflict tussen hun partijtrouw en de opzet van de *Vrije Katheder,* terwijl voor de anderen gold, dat zij alleen de bestaande opzet zinvol achtten.

Wiessing heeft dit allemaal meegemaakt, maar hij vermeldt deze gang van zaken met geen woord. Wat schrijft hij? „Er was naast die verburgerlijking van De Swaan's geest nog een meer incidentele oorzaak voor zijn afval: de vervolging van de Kremlin-dokters,

maar De Swaan zei: „van de joodse dokters." (blz. 492) . . . „Maar waar hij, als de gever van het geld, aldus afviel en het viertal communistisch gezinde redacteuren, ikzelf inbegrepen, geen *Vrije Katheder* wensten zonder een minimum van vrede tussen de krant en de beweging, was het lot van dit zeldzaam mooie orgaan bezegeld." (blz. 493).

Nu zijn de nuchtere feiten deze, dat de zaak van de „joodse dokters" zich afspeelde in 1953 en dat het „zeldzaam mooie orgaan" toen al drie jaar ter ziele was.

Wat heeft Wiessing ertoe gebracht een dergelijke antedatering te gebruiken? Wij kunnen geen andere reden vinden, dan dat Wiessing deze voorstelling van zaken nodig had voor de adstructie van de reeds eerder genoemde mythe.

Er is nog een dergelijk geval van verwisseling van data, dat eveneens geen ander doel kan hebben, dan om Wiessing te tekenen als de man, die temidden van een steeds meer verburgerlijkende omgeving de banier van het „communisme" onbevlekt omhoog houdt.

Wiessing wijdt een aantal nogal laatdunkende zinnen aan een grote lezersconferentie, die de *Vrije Katheder* in de laatste periode van zijn bestaan georganiseerd heeft. „Het was in de zo ontstane, meer burgerlijk denkende sfeer, dat Meik die, tuk op het schenken van weer een andere japon aan zijn lieve *Vrije Katheder,* haar nu als maandblad uitgaf" (Wiessing wist best, dat ordinair geldgebrek de reden was van deze gedaanteverwisseling) „op de idee kwam, het blad meteen op te zenden „in de vaart der volken": er moesten *Vrije Katheder*-dagen komen, er moesten voor de intellectuelen, lezers van het blad, conferenties worden belegd, en wel in een gebouw van de Amersfoortse school voor Wijsbegeerte, en in een enorme tent, geplaatst op het weelderig beboste terrein van die School." En hij kwalificeert de sfeer op de bijeenkomst als „het politieke nirwana", „burgerlijk, ongodsdienstig domineesland."

In die tent dan komt Wiessing te zitten naast een voormalig sociaal-democraat, . . . „die de durf gehad

had om reden van de politionele acties in Indonesië de P.v.d.A. de rug toe te keren. Deze zei mij, in het communisme al te zeer „de ethici te missen" . . . Wiessing knoopt een heel gesprek met deze ethische baarman aan en vertelt dan dat hij hem een exemplaar van de V.K. aanbiedt, waarin hij een artikel heeft geschreven, dat hij zijn buurman laat lezen, omdat hij dan zal zien, „dat een communist juist wel door verantwoordelijkheid — ethica — wordt beheerst."

Het gehele artikel verschijnt dan in het boek. Nu kunnen wij heel goed begrijpen, dat Wiessing dat artikel graag voor de vergetelheid in oude jaargangen van de *Vrije Katheder* heeft willen behoeden. Het was een van de beste staaltjes van Wiessing's journalistieke gaven. Het was samengesteld uit gesprekken, die hij met uit Indonesië teruggekeerde Nederlanders, een stafofficier en twee artsen, gehad had over de gruwelen, die in Indonesië tijdens verhoren gedurende de laatste maanden gepleegd waren. Wiessing schreef het de dag nadat door minister-president Drees een officiële verklaring was gepubliceerd, waarbij de beweerde wreedheden gezegd worden niet door een terzake ingesteld nauwkeurig onderzoek bevestigd te zijn. Het gesprek, dat Wiessing in zijn boek zo levendig weergeeft, kan echter nooit hebben plaatsgehad, want dit artikel verscheen onder de titel „Eer is teer, Dr. Drees!" in maart 1949, terwijl de lezersconferentie op 25 en 26 september 1948 gehouden werd!

Wij willen deze bespreking niet eindigen zonder van onze kant Wiessing te gedenken als de man, die in ons midden jarenlang een stimulerende medewerker geweest is. In de jaren 1946 tot 1948 schreef hij wekelijks buitenlandse overzichten, die door hun pittige stijl door vele lezers zeer gewaardeerd werden. Hij heeft ons journalistiek veel goede raad gegeven en de ondergang van de *Vrije Katheder* is zeker niet door zijn toedoen geschied, zoals dat met vroegere door hem geredigeerde bladen wèl het geval geweest is. Hij kon bij ons heel wat potjes breken en hij heeft dat dan ook herhaaldelijk en met hartelust gedaan.

Maar wij hebben het toch nodig geacht, na alles wat

in de nederlandse pers over de historische waarde van zijn memoires geschreven is, te moeten waarschuwen tegen een te gemakkelijk geloof hechten aan Wiessings levensverhaal. Het is goed verteld, maar het is, niet allemaal waar.

1 n.b. Dit betekent niet, dat hij fascist werd, maar dat hij uit de C.P.N. trad!
2 Simone de Beauvoir heeft in **Les Mandarins** een dergelijke ontwikkeling boeiend beschreven.

Tristan Haan

STATISCH PORTRET

H. P. L. Wiessing,
Bewegend Portret, Levensherinneringen,
Moussault, Amsterdam, 1960.

Memoires zijn een vrij zeldzaam verschijnsel in onze litteratuur. Schelden op Nederland is haast een artistieke gemeenplaats geworden. Het komt te veel voor om nog als snobisme te worden gekarakteriseerd, en zelfs voor een tweede etappe, die van het „inverted snobism" is het te gewoon. Lijkt het leven hier niet interessant genoeg voor het optekenen van levensherinneringen? Misschien ontbreekt het gewoon ook aan de nodige toneelspeelsters, danseressen of misdadigers. Zelfs onthullingen van Dr. O. zouden nauwelijks genoeg aantrekkelijks hebben. Misschien ook durft men eenvoudig niet genoeg te roddelen (toch een van de voornaamste charmes van dit soort geschriften!). Of de herinneringen bestrijken het gebied van de litteratuur, en raken dan de personalia van schrijvers (Vestdijk). Nu bestaat er bij een flink deel van de litteraire kritiek nog veel eerbied voor het in de litteratuur eindelijk in woorden geperste en vervolgens sierlijk uitgewalste „onzegbare". Bij zo'n misterieuze gang van zaken vallen opmerkingen over persoonlijke aspekten natuurlijk moeilijk te waarderen.

De laatste jaren hebben toch het een en ander aan memoires opgeleverd. Over sommige, als die van Annie Salomons, is het maar beter niets te zeggen. Andere (Buskes) schrikken door de titel wat af. Maar dat is een vooroordeel als alle andere (en juist om die reden niet zo makkelijk prijsgegeven!). Het boek van Prins was ondanks de eigenzinnige titel bij gedeelten veroverend. *Bewegend Portret* van Wiessing, blijkens de ondertitel *Levensherinneringen* opgezet als echte memoires, is in zijn geheel niet minder boeiend. In Wiessing ging een van de intrigerendste en volledigste persoonlijkheden onder onze memoiresschrijvers verloren

(deze bespreking werd voor zijn dood geschreven).

Memoires lijken in de eerste plaats een jacht naar het verleden, een speuren naar de groei van een persoonlijkheid. Misschien is de drang tot een soort rechtvaardiging achteraf een belangrijke prikkel. Maar ook voor wie beseft dat er aan het verleden niet meer te wrikken valt, kan de verleiding om naar een bepaald resultaat, het heden, toe te redeneren de doorslag geven. De moeilijkheid is het opstellen van een enigszins aanvaardbare toedracht in een dergelijke ontwikkeling. In de roman laat het kreatieve element aan de auteur veel meer armslag. De lezer van een roman geeft zich eerder gewonnen aan de imperatieve intelligentie en gevoeligheid van de schrijver, zonder zich het hoofd te breken over de aanvaardbaarheid van het gegeven. (Dit laatste is hooguit iets voor een kritiek die zo graag veelgelezen romans met opvoedkundige waarde ziet ter vervanging van de ongezonde Clausen en Vestdijken). Memoires zijn gedeeltelijk een geschiedschrijving met een vaak breder bekend milieu tot dekor. Maar de breukvlakken die voortkomen uit spanningen tussen presentatie van het verleden en „werkelijke" toedracht kunnen juist hun betekenis hebben voor de lezer.

In moderne autobiografische romans of memoires treft men vaak essayistische passages die het zelf ontworpen beeld van het verleden kritisch toetsen en meer dan eens in een betrekkelijk daglicht stellen. (Oudere voorbeelden stellen zich op dat punt vaak tevreden met een retorisch of schijnheilig voorwoord). Het onlangs verschenen tweede deel van de herinneringen van Simone de Beauvoir (*La Force de l'Age*, Gallimard 1960) geeft een voorbeeld van zo'n beredeneerde aanpak. Toch bestaat ook dan genoeg twijfel aan de mogelijkheden tot afronding van het onderzoek. „Encore une fois, cet exposé ne se présente aucunement comme une explication. Et même, si je l'ai entrepris c'est en grande partie parce que je sais qu'on ne peut jamais se connaître, mais seulement se raconter" zeggen de slotzinnen van het Première Partie. Toch is *La Force de l'Age* in zijn geheel een toonbeeld van me-

tode en doelmatigheid. De uitvoerige verslagen worden van tijd tot tijd onderbroken voor het opmaken van een balans van de stand van het onderzoek. Dat gebeurt meestal in bewoordingen die zijn ingegeven vanuit één koherent filosofisch gezichtspunt. Bij Wiessing, naar formaat overigens ook niet te vergelijken met Simone de Beauvoir, treft men geen spoor van dit alles. Zelfs elke voorafgaande diskussie over de beperkingen en de zin van zijn speurtocht naar het verleden ontbreken. Zijn eerste opzet lijkt enkel litterair. Tegen alle chronologie in begint hij met de beschrijving van een koffiemaaltijd bij Coenen (1918), die de lezer in het daarna volgende goeddeels chronologische verslag ergens ingelast moet denken.

Wiessing introduceert zelfs, als de oude geschiedschrijvers, zijn portretten sprekend in de direkte rede. Geen enkele twijfel aan de juistheid van zijn eigen zienswijze. Het portret van Carry van Bruggen is in dit opzicht onthullend. De schrijver meent als een der weinigen bevoegd te zijn tot een rechtvaardig oordeel (pag. 17), maar spreekt wat later in alle argeloosheid over zijn afwerende houding tegenover haar (pag. 23).

Eerder dan door een overmaat aan systeem, geeft Wiessing zijn tachtig jaren kleur met de rol van enfant terrible. Latijnse „onserieusheid" (pag. 29), voorliefde voor skandaleuse details en voor intieme, apokriefe belichtingen, polemiek tegen de zijns inziens transigerende leiders van de S.D.A.P., zijn een paar in het eerste hoofdstuk voorkomende en steeds terugkerende motieven. De rol van het intellekt bij dit avontuurlijk onderzoek naar het verleden is moeilijker vast te stellen. Nu mag worden vooropgesteld dat Wiessings opmerkingen over de zelfgenoegzaamheid en de verstarring die zo goed samengaan met het universitaire, op zichzelf nogal onschuldig zijn. Zij schokken hooguit wie in de wetenschap iets meer dan een fatsoenlijke broodwinning wil zien. Zelfs zou de argeloze buitenstaander Wiessing op het eerste gezicht wel gelijk willen geven. Een hoogleraar wekt soms de indruk met zijn professoraat om te springen als Onze Lieve Heer met zijn schepping: de bijzaken en het dekorum lijken

in de eerste plaats au sérieux genomen. Maar juist afgezien van wat schermutselingen geeft Wiessing een soort anti-intellektualisme bloot dat niet enkel geakteerde luchthartigheid is. Onthullend is wat hij op pag. 108, 109 over de fundamenten van zijn marxisme schrijft. Op pag. 134 heet het dan ook „dat het om de wil ging en niet eerst om het verstand." Even later vat hij de belangstellingen van zijn dispuutgenoten uit Clio samen als „dat hersengedoe". Op pag. 294 komt dan wel ronduit wat eigenliefde om de hoek kijken: „. . . al gauw leerde hij (= een vriend van W.) inzien dat ik, tegenover professoren een journalist van professie, gelijk had gehad met mijn eenvoudige zelfvertrouwen."

De katalogisering van feiten en gebeurtenissen is in de memoires van Simone de Beauvoir grotendeels onderworpen aan een bepaald filosofisch gezichtspunt. Het anekdotische element, hoewel met pittige staaltjes vertegenwoordigd, neemt er meer terloops een plaats in. Met Wiessing staat het heel anders. Zijn eigen term „schelmenroman" suggereert al een zekere verlitteraturing. Het lijkt mij onmogelijk te beweren dat zijn memoires werden georganiseerd vanuit zijn kommunisme zoals die van Simone de Beauvoir vanuit háár filosofisch systeem. Wiessings linksheid doet meer denken aan het knielen van de katholiek tijdens het belletje van de mis. De schrijver slaat zijn kruisjes waar dat zo van pas komt, en beweegt zich overal een beetje als toerist (Frankrijk in oorlogstijd ziet er bij Simone de B. wel heel anders uit dan bij hem). Zelf dol op katolieke beeldspraken, spreekt hij bij herhaling met flink wat ironie over het marxistische „seminaristje" in zijn binnenste. Maar in andere passages blijkt de — door het gevoel bepaalde — oprechtheid van zijn overtuiging uit wat simplistische lofuitingen zonder spoor van ironie; (b.v. over de verwarmende kracht van de Russische werkelijkheid op pag. 341; en het hele slot van zijn boek).

Het kommunisme als uitgangspunt levert zeker geen afdoende verklaring voor het werk van Wiessing.

Louter frustatie en rankunes, zo vaak een sleutel op memoires, evenmin. Natuurlijk is er wel een drang tot rechtvaardiging, maar het karakter is te rijk, ook aan tegenstrijdigheden, om alleen maar dat in te houden. Wel krijgt men de indruk dat de rol van Wiessing in het intellektuele en politieke leven van zijn tijd vanaf ongeveer 1920 minder belangrijk wordt. Twintig jaren europese geschiedenis (1921-1931) vallen binnen een bestek van vijftien pagina's. Zo is het nog wel mogelijk *Bewegend Portret* te zien als een wat verlate, kompenserende vorm van aktie. Wiessing vertoont inderdaad de wat onbepaalde, zelfs wel dubbelzinnige houding tegenover de werkelijke daad, die eigen is aan zoveel . . . intellektuelen. Laat ik liever zeggen: memoiresschrijvers, om hem niet verkeerd onder te brengen. Dan geldt het voor een Cardinal de Retz, een Saint-Simon of ook een Stendhal, als men denkt aan de napoleontische geschriften of Russische brieven van deze laatste. Wiessing kent dezelfde dromerijen over grootscheepse, maar nooit ondernomen akties. Zelf verzuimt hij een kans op rechtstreekse deelneming aan de revolutie van '17 omwille van . . . vrouw en kind. Wel voelt hij zich dan weer een „doener" vergeleken bij zijn sceptische en vermoeide vriend Coenen (pag. 308).

Het barokke idee om in de oorlog de waterleidingen op Walcheren te vergiftigen en daarna het-slapende-eiland met een invasie te verrassen is niet de enige goede vondst waarvan Wiessing vertelt. Zij zijn er om de charme en zelfs het vleugje poëzie aan deze dadenloosheid te geven, die alles weer goed maken.

De titel *Bewegend Portret* doet denken aan iets als de „maalstroom des levens". De kabbelende (of kolkende?) golven op de omslag lijken de bedoelingen van de schrijver te illustreren. Maar een andere uitleg is mogelijk. De portretten, soms in énen getekend, soms met allerlei retouches in de loop van het verhaal, hebben vaak één ding gemeen. Dit geldt niet voor die van de kennelijk geliefden, Coenen, Saks. Maar wel voor vele anderen, die hun cyklus zien onderbroken of beëindigd door een val. Een kompromis op een of an-

der punt, soms een ommezwaai die Wiessing hun niet vergeeft, veroorzaken een waardeverschuiving. Dat is het geval bij zulke uiteenlopende figuren als Domela Nieuwenhuis, Alexander Cohen en Sneevliet. Alleen Wiessing zelf staat zo rotsvast dat hij het zich veroorlooft even te koketteren met een vluchtige neiging tot „ouderdoms-inschikkelijkheid" (pag. 255). Natuurlijk des te heldhaftiger afgewezen! Zo kan Wiessing wel eens wat smartelijk doen over het scheiden der wegen in het geval van minder standvastige vrienden. Het pijnlijke afscheid van Cohen is een voorbeeld. In dit opzicht mist de schrijver een soort royaliteit die Cohen wèl had toen hij in de laatste druk van zijn *In Opstand* (van Oorschot 1960) rustig de opdracht aan Wiessing handhaafde.

De titel doelt voornamelijk op de portretten van anderen. Toch levert de schrijver met zijn visie ook veel van zichzelf uit. Alleen vindt er in zijn eigen karakter merkwaardig weinig verandering plaats, al spreekt hij bijvoorbeeld van een zekere groei in zijn socialisme. Wie bedenkt dat deze memoires ongeveer zestig jaar van de volwassenheid van de schrijver omvatten, moet diens portret toch wel merkwaardig statisch vinden in de loop van het verhaal. Dit zal gedeeltelijk te danken zijn aan de wat kunstmatige eenheid van gezichtspunt bij de auteur. Het lijkt verder ook wel opzet. Wiessing is eigenlijk de enige stabiele waarde in zijn portrettengalerij. Toch verloopt deze standvastigheid gedurende vijfhonderd pagina's niet helemaal spanningsloos. Wiessing zelf geeft met de keuze van het motto bij zijn herinneringen het een en ander te raden. Alleen wie hem zeer goed gekend hebben zouden hierover meer kunnen zeggen. Voor de gewone lezer geeft het motto een zekere verscheurdheid — en misschien tragiek — in de positie van de schrijver aan:

> Il a bu aux deux sources adverses
> et les a réconciliées en lui;
> mais c'est aussi pourquoi il reste seul.
> François Mauriac.

Wiessing is eenzijdig in zijn belichtingen. De vertekeningen die zeker in zijn werk zijn aan te treffen

komen de eenheid ervan ten goede. Een beminnelijke oude heer van tachtig, met een rijk leven achter de rug, tekent zijn herinneringen op. Daarbij heeft hij voor de lezer van nu het aantrekkelijke dat hij niet zo is vastgebeten in het verleden dat hij vergeet zijn polemische uithalen in het heden te plaatsen. Levenslust genoeg om nog evenzeer frondeur te zijn als vroeger! Een scherpe pen en een scherp gevoel voor humor steunen hem daarbij. Zo is het proza, soms wat krullerig en springerig als van iemand die veel tijd heeft, over het geheel krachtig en springlevend. Bij een fors handschrift vallen wel eens wat inktspetters. De wetenschap mag urmen over objektief (en natuurlijk o zo waardevol) of subjektief (dus niet helemaal netjes). De lezer geeft zich gewonnen of niet, ook al leest hij goed genoeg om zichzelf te blijven. Men kan dit werk niet kastreren door het te bestempelen tot „alleen maar litteratuur".

Het is moeilijk om gedurende vijfhonderd bladzijden gelijk te hebben zonder vervelend te worden. Wiessing is van het begin tot het einde boeiend, maar hij heeft dan ook niet altijd gelijk. Het is evenwel nog moeilijker om op een veroverende manier ongelijk te hebben. Wiessing heeft daarvoor genoeg charme, daarvoor komt hem alle lof toe. Met zijn rijkdom aan invallen en fantasieën, met al zijn tegenstrijdigheden, met zijn vaak bedwongen en vaak juist niet meer bedwongen spanningen, is hij een van de boeiendste persoonlijkheden onder onze memoiresschrijvers.

Jan Janze

EEN VERGETEN GROOTHEID

Polemische herinnering.

Het lijkt een sprookje, maar het is volkomen waar, dat in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, de anti-revolutionnaire partij tot de meest vooruitstrevende van Nederland leek te behoren. Hadden niet in 1889 haar kiezers in het district Schoterland Domela Nieuwenhuis „uit de kerker in de Kamer" helpen brengen? Bij deze tussentijdse verkiezing, waarbij de gewezen predikant Nieuwenhuis candidaat was gesteld door de Friese tak van de toenmalige Volkspartij voor Algemeen Kies- en Stemrecht, hadden de liberalen tegenover de socialist een arbeider candidaat gesteld. Dat was de voorzitter van het Algemeen Nederlands Werklieden Verbond, B. H. Heldt. Op een vraag van de A.R. kiesvereniging aan Kuyper, welke houding zij bij de verkiezingen hadden aan te nemen, luidden zijn telegrafisch advies, Kuyperiaans kort en cryptisch en . . . duidelijk: „in geen geval de liberaal". Het ligt dan ook in deze lijn, dat toen Domela Nieuwenhuis tot Kamerlid gekozen was, de enige die hem welkom heette een anti-revolutionnair was: de minister van Koloniën, Keuchenius. Domela was er de man niet naar zulk een gebaar te vergeten, noch ook aan wie hij zijn overwinning te danken had. In mijn jeugd, nu voor 66 jaren, heb ik hem deze feiten horen releveren onder betuiging van zijn waardering.

Niet alleen in steun aan andere progressieven, ook bij de bepaling van het eigen standpunt bleek de vooruistrevendheid van Kuyper als leider van de A.R.P. Zo in 1894 bij de strijd om de kieswet-Tak van Poortvliet, toen Kuyper er een breuk in zijn eigen partij op waagde door voor een zo uitgebreid mogelijk kiesrecht op te komen. In die strijd om het kiesrecht verliet inderdaad de meer behoudende vleugel onder leiding van jhr. A. F. de Savornin Lohman de A.R.P., terwijl Kuyper samenwerking zocht met de fractie van Dr.

Schaepman en met de radicalen onder de liberalen.

Vanaf het debat na deze kieswet dateert die breuk toen Kuyper n.l. in de Kamer in een uitvoerige rede zijn houding verdedigde tegenover jhr. Beelaerts van Blokland, door Kuyper in de kiesrechtstrijd te Zwolle bestreden als kamercandidaat ten bate van de liberale Mr. de Meester.

Beelaerts van Blokland zeide toen in de Kamer: „ik heb de rede van de geachte afgevaardigde van Sliedrecht niet aanstonds in al zijn wendingen kunnen volgen, maar de strekking van deze rede was uitermate duidelijk. Hij heeft daarin eigenlijk gezegd „in de praktijk ben ik radikaal." Kuyper repliceerde onmiddellijk: „de geachte afgevaardigde en ik kunnen beiden niet uit rijden in de equipage van eigen beginselen: art. 80 van de grondwet verhindert dit. We moeten beiden van een huurrijtuig gebruik maken en als dit zo is, dan erken ik dat ik volgaarne plaats neem in de radicale karos met twee flinke kleppers bespannen dan mee te sukkelen in de conservatieve viligante met het half hinkende paard er voor."

„Progressief" en „conservatief" — het zijn termen van tegenwoordig, in hun onderlinge tegenstelling. Toentertijd sprak men veel eer van conservatief tegenover „democratisch". In het begrip democratisch werd dan tevens aangeduid wat we thans op sociaal-economisch gebied „progressief" plegen te noemen. Zodoende nadert het het begrip „socialistisch", maar heeft het ook te maken met „radicaal", wat meer speciaal voor links-liberale groepen en personen gebruikt werd. Radicaal-democratisch nu kan men Kuyper in die dagen zeker noemen, ja zelfs „socialistisch" — zijn eigen uitlatingen kenmerken hem als zodanig en hij heeft zeker door deze houding zich toegewijde volgelingen gemaakt — de schrijver van deze critische herinnering is er één van.

Wat ons hier interesseert is wat er van Kuypers vooruitstrevendheid terecht gekomen is. Als we latere en de tegenwoordige positie van zijn partij en zijn opvolgers in die partij toetsten aan zijn vroegere ge-

schriften, dan komen we tot de conclusie, dat zijn werk grotendeels is mislukt, en zijn figuur, hoe ook met eerbied genaderd, een vergeten grootheid is. Inderdaad, hoe zou men in de A.R.P. graag herinnerd willen worden aan een periode, waarin de grote leider dier partij er naar streefde haar in socialistische richting te brengen? Maar, het was een socialisme buiten dat van Marx en Engels om!

Kuyper heeft reeds in de 80er en 90er jaren der vorige eeuw gepoogd het grote nadeel dat dezen door hun geschriften aan de socialistische beweging hebben toegebracht, te neutraliseren. Marx heeft de christelijke arbeidersklasse kopschuw gemaakt voor het socialisme, waartoe ook de houding van zijn volgelingen niet weinig heeft bijgedragen, die immers marxisme en socialisme vereenzelvigden. Kuyper heeft gepoogd deze vermenging van het ongelovig marxisme met socialisme te doorbreken. Hij heeft de christelijke arbeiders voorgehouden: „Als men van socialisme spreekt dan moet men het niet hebben over ongeloof of onzedelijke theorieën, want dit alles heeft men met het socialisme wel vermengd, maar dit maakt er de kern en het wezen niet van uit. Het socialistisch vraagstuk loopt uitsluitend over de vraag of de voortbrenging en het aan-de-man-brengen der goederen moet plaats hebben zoals thans volgens het stelsel van vrije concurrentie, òf volgens dat van gemeenschappelijk handelen moet lopen; dit en dit alleen is de vraag waarom het hele socialistische probleem draait."

Kuyper vatte al destijds het begrip *democratisch* op als de aanduiding van *progressiviteit* op *alle* levensgebieden; zijn opvatting van democratie was een levensopvatting. Dit bleek uit de eerste van de zes lezingen, die hij in 1896 ter gelegenheid van zijn erepromotie als doctor in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit te Princeton in Amerika gehouden heeft. In die eerste lezing over het Calvinisme als levenssysteem zeide hij: „Voor God zijn alle mensen gelijk. Dan volgt hieruit ook, dat geen enkel mens tegenover enig ander mens ook maar iets te pretenderen heeft. Voor zover God aan de één meer gaven geschonken

heeft dan aan de ander, heeft hij deze alleen gekregen om er zijn God mede te dienen, wat alleen mogelijk is door zijn medemensen te dienen. Maar voor wat het strikt menselijke betreft, zijn alle mensen gelijk. Daarom moest het Calvinisme in de democratische opvatting van het leven zijn uitdrukking vinden." — Hiermede sloot Dr. Kuyper in zijn opvattingen aan bij wat de apostel Paulus, door Kuyper aangeduid als de „apostel der democratie" geschreven heeft in zijn eerste brief aan de Korintiërs, dat „het teveel van de een moet strekken om het gebrek van de ander aan te vullen, *opdat er gelijkheid zij.*" En deze apostel der democratie beklemtoonde zijn eis voor sociale gelijkheid met de verwijzing naar het feit, dat, als God om een volk in het leven te houden manna uit de hemel doet regenen, alle volksgenoten volkomen gelijk behandeld worden; degene die veel had kunnen verzamelen van het manna hield niet over en hij die slechts weinig had kunnen bemachtigen kwam niet te kort. Een ieder had volkomen bevrediging van zijn behoeften en daarin waren allen gelijk. Kuyper verstond dan ook onder het begrip „democratie" *de sociale gelijkheid.* Zo moet ook zijn uitspraak gezien worden dat „de Christus wel terdege paraequatie van bezit heeft gewild." Deze uitspraak komt voor in de gebundelde Standaard-artikelen, onder het hoofd: *de Christus en de sociale noden,* verscheen in 1895.

Ds. A. Pierson, destijds directeur der Heldringgestichten te Zetten, polemiseerde tegen dit geschrift van Dr. Kuyper en merkte daarbij op „het heeft er tegenwoordig alle schijn van, dat men het in de A.R.P. vrij algemeen schandelijk en zelfs zondig vindt als iemand geld bezit en paraequatie lijkt wel een heel mooi woord, maar in de grond van de zaak is het precies hetzelfde als de socialistische verdeling van het bezit." Niet alleen daartegen kwam Ds. Pierson in verzet, maar vrijwel tegen alle uitspraken van Kuyper in *de Christus en de sociale noden.* Kuyper's oordeel over het kapitalisme was vernietigend blijkens zijn uitspraak: „Het kapitaal is in onze dagen geworden tot een onheilige, Gode vijandige macht, waaraan als zodanig

een vloek kleeft." Hij veroordeelde dan ook onverbloemd de opeenhoping van kapitaal, hetgeen blijkt uit zijn uitspraak: „Zelfs de Rotschilds met hun titanisch kapitaal hebben onder ons verdedigers gevonden; hierbij schreit ons hart, want dit deert de ere van onze belijdenis en slaat de roep van het Evangelie met matheid."

Kuyper achtte de positie der rijken dan ook niet benijdenswaardig, maar meer als een grond voor medelijden, want naar zijn oordeel was in de ontmoeting van Jezus met de rijke jongeling de tegenstelling tussen het kapitaalbezit en het Koninkrijk der Hemelen volstrekt. Een rijke zou het Koninkrijk Gods alleen kunnen ingaan, indien hem een zeer bijzondere genade bewezen werd. In de zaligsprekingen worden naar Kuypers mening de in *sociaal* opzicht armen zalig gesproken, mits zij ook armen van geest zijn, want in „zalig zijn de armen van geest" worden wel degelijk de in sociaal opzicht armen bedoeld.

Zo ligt het voor de hand, dat Kuyper niet alleen een geharnast strijder tegen het politieke liberalisme was, maar dat hij evenzeer de economische kanten van die leer vurig bestreed. In één van zijn Kamerredevoeringen sprak hij het uit: „Wij hebben gejuicht bij de mokerslagen welke door Rodbertus, Lasalle, Marx en anderen aan de oude school zijn toegebracht, maar in positieve zin, gaan wij, dat spreekt van zelf, onze eigen weg." Onze eigen weg — hij heeft hem niet duidelijk getracteerd, dat is waar, maar wel heeft hij hem aangeduid.

In zijn magistrale rede over „het sociale vraagstuk in de Christelijke Religie", waarmee hij het in 1891 gehouden eerste Christelijk Sociaal Congres heeft geopend, zei hij, na er op gewezen te hebben, dat het sociale vraagstuk van het Christelijk standpunt uit benaderd moet worden: „maar gij eert Gods Woord niet, zo ge hierbij ooit vergeet, dat én de Christus zelve én zo vóór Hem zijn profeten als na Hem zijn apostelen, het onveranderd voor de armen en verdrukten opnamen tegenover wat machtig en weelderig was." En:

„Als er christenen zijn die Jezus' woord „de armen hebt ge altijd met u" aanwenden om een maatschappelijk onrecht te verdedigen, dan kan ik alleen zeggen, God vergeve het hun." In zijn aantekening bij deze zin schreef hij „er staat niet, dat er altijd armen zullen moeten blijven, maar hoogstens dat het aldus blijken zou. Bovendien staat er in de grondtekst niet „meth' humoon" maar meth heautoon", hetgeen dus zeggen wil, in de levenskring zoals gij en uws gelijken die formeert zullen er altijd armen zijn, hetgeen gezegd wordt tot Judas die de beurs droeg en een dief was en in hem tot allen die de beurs dragen en op de manier van Judas ermede omgaan."

En zó stelt hij het congres voor het vraagstuk, waarvoor men bijeen was: „Het sociale vraagstuk bestaat voor u dan pas, als men de oorzaak van de maatschappelijke noden niet zoekt in bijkomstige oorzaken, maar wanneer men architectonische kritiek uitoefent op de menselijke sociëteit en de oorzaak zoekt in een fout in de grondslag zelf van de maatschappij en het optrekken van een maatschappelijk gebouw op andere grondslag — en dat betekent beter bewoonbaar — mogelijk en wenselijk acht. De beterschap ligt op de socialistische weg, mits men daaronder maar niet verstaat het programma der sociaal-democratie."

Hij heeft dus die „eigen weg" aangeduid als het streven naar een radicale vernieuwing der maatschappij-structuur in socialistische richting. Dit kon ook niet anders, omdat hij destijds stond op het standpunt van de toenmaals nog geldende ijzeren loonwet van Lasalle. In een noot bij dit geschrift zegt hij daarover: „Men mag zeggen wat men wil, maar de werkgevers gaan met het verlagen van de lonen der werknemers niet uit boos opzet, maar omdat ze niet anders kunnen, zó ver tot de uiterste grens daarvan is bereikt, gelegen in de levensmogelijkheden en dus van de instandhouding van de instrumenten tot kapitaalvoeding — want als zodanig vond hij in dit systeem de arbeiders."

Was op het congres de weg aangegeven, hij diende nader uitgestippeld te worden en ingepast in het geheel van zijn theologisch denken. Daartoe zou hij trachten

zijn Vrije Universiteit dienstbaar te maken. Zoals hij er een leerstoel voorstond, die de scheppingsgedachte tegenover Haeckels destijds zo geruchtmakende *Natürlische Schöpfungsgeschichte* diende te verdedigen, zo wilde hij tegenover de bestaande economische en sociale leerstelsels het eigene wetenschappelijk funderen. Het psychologische en het pedagogische mochten ter afronding daarbij zeker niet ontbreken.

Het is opvallend, hoe bij de opbouw van deze programmapunten, het economisch-sociale heeft gefaald: aan de Universiteit zo goed als in de partij! Het begin was al moeizaam genoeg. Voor de bezetting der leerstoel was aanvankelijk bestemd Mr. Anne Anema, pas aan de Leidse Universiteit gepromoveerd op een proefschrift over *Calvinisme en rechtswetenschap.* Met het oog op zijn bestemming als toekomstig hoogleraar in de economie aan de V.U. verscheen van zijn hand een geschrift over *Grondslagen der sociologie.* Dit geschrift werd gewogen en te licht bevonden, zodat zijn benoeming tot hoogleraar in de economie niet doorging. Wèl werd hij later, na een van zijn hand verschenen geschriftje over de gronden voor echtscheiding benoemd tot hoogleraar in het Burgerlijk Recht. In zijn plaats werd voor de economische leerstoel bestemd P. A. Diepenhorst, die destijds werkte aan de samenstelling van een proefschrift over *Calvijn en de Economie.* In 1904 verruilde hij dan ook de collegebank voor de katheder. Van een calvinistisch economisch stelsel in de door Kuyper aangeduide richting is heden ten dage echter schijn noch schaduw waar te nemen. Er bestaat op het ogenblik geen calvinistische economisch stelsel; in dit opzicht is de hoogleraar P. A. Diepenhorst niet geslaagd.

Voor het leggen van de grondslagen van een democratisch politiek staatsrechtelijk systeem heeft Kuyper zelf kunnen zorgen. Hij sprak in zijn democratisch-socialistische tijd of, zoals de anti-revolutionairen bij voorkeur zeggen „zijn radicale periode", niet van volksinvloed, maar van *volksmacht.* In het begin van zijn geschrift *Democratische Klippen* heeft hij uitdrukkelijk gezegd, dat er wel degelijk niet slechts een volks-

invloed, maar van volksmacht gesproken moet worden. Volgens hem moet het volk zeer zeker de macht bezitten om een regering die verkeerd wil te dwingen op de rechte weg terug te keren. Kuyper besefte heel goed, dat naast macht immer machtsmisbruik aanwezig is: de klip, waar de democratie op verzeilen kan. Zo kon hij achter Taks kieswet staan, doch tevens om koers te houden de theorie ontwikkelen der „souvereiniteit in eigen kring", welke op de souvereiniteit Gods is terug te voeren.

Hoe komt het nu, dat Kuyper tijdens zijn ministerschap kon spreken over zijn felle kritiek op de bestaande maatschappij als over zijn „oude plunje"? Wij menen, onze conclusie vooropstellend, dat Kuypers omzwaai niet als een zaak van principe maar als een van tactiek gezien moet worden. Een tactiek echter, die noodlottig werd, omdat zijn partijgenoten haar voor principieel hielden. Konden zij niet, na moeizaam aan de hem zo dierbare sociale wetgeving gedokterd te hebben, verklaren, dat die kritiek eigenlijk overbodig geworden was? Wij vragen ons echter af, of de hervormingen die bereikt werden binnen het raam van de kapitalistische maatschappij inderdaad beantwoorden aan de maatschappelijke opbouw op een nieuwe grondslag, zoals Kuyper in 1891 voorstond.

Bij een geregelde arbeidsmarkt zowel als bij een volkomen vrije loonregeling verandert immers het loon niet wezenlijk van karakter. Het is nu, wat het was in 1891: de prijs waarvoor de arbeider zijn arbeidskracht aan de ondernemer verkopen moet. Maar in 1891 werd door het Christelijk Sociaal Congres, naar de formulering van Gheel Gildemeester vast gesteld: „De Heilige Schrift veroordeelt de opvatting, dat arbeid koopwaar is."

Deze opvatting huldigde Kuyper ook ten aanzien van koloniale problemen. Dat bleek in 1898 toen hij in een Kameradvies pleitte voor industrialisatie van Oost-Indië doch „geheel ten bate van de inlandse bevolking" en niet meer zoals steeds het geval geweest was ten bate van het Nederlandse volk, of liever, van dat

kleine gedeelte van ons volk, gevormd door hen „die zo uitnemend de kunst verstaan daar hun kapitalen te laten jongen." Een man, die in 1898 een dergelijke kritiek op het Indische kapitalisme uitoefende kan niet in 1901 zich ontpoppen als een voorstander van een kapitalistisch stelsel; dat is in een principiëel man volstrekt ondenkbaar. Kuyper is niet van beginsel, maar van tactiek veranderd. Hij heeft in 1901 een coalitiekabinet gevormd om een einde te maken aan de liberale overheersing.

Het liberalisme heeft in de laatste helft van de 19e eeuw zijn machtspositie misbruikt om alles naar zich toe de halen: bij benoemingen voor de bezetting van belangrijke posten benoemden de liberalen altijd de beste, de knapste, de meest geschikte, maar deze bleek altijd een liberaal te zijn. Wie niet liberaal was, hij mocht zo knap en geschikt wezen als maar mogelijk was, had weinig of geen kans. Zelfs een man als Mr. Groen van Prinsterer, een jurist van groot formaat, over wie in 1898 de Leidse hoogleraar v. d. Vlugt het volgende oordeel gaf: „een beroerder van ideeën als hij moest vriend en vijand dwingen tot bezinning op eigen standpunt, waardoor hij de beoefening der rechtswetenschap in het midden van deze eeuw voor verzanden heeft behoed." Als historicus blonk Groen niet minder uit: de 19e eeuwse school van historici, die we gewend zijn aan te duiden als de school van Fruin, was in de grond der zaak de school waarvoor Groen van Prinsterer de grondslag heeft gelegd. Toch kon Groen nooit in aanmerking komen voor een leerstoel aan een onze universiteiten, evenmin als Kuyper zelf.

Die taktische omzwaai van Kuyper, is menselijkerwijs zeer goed verklaarbaar. In de 90er jaren zou zijn hele levenswerk te gronde zijn gegaan: de door hem gestichte politieke partij viel in twee helften uiteen, een deel werd onder leiding van de Savornin Lohman als Vrij A.R. Partij verzameld, waar de mannen met dubbele namen Kuyper als leider van de partij der „kleine luyden" bestreden. Ik herinner mij uit die tijd een door Brakensieck getekende plaat van de *Groene*, waarop de figuur van Kuyper, links en rechts geflankeerd door

een arbeidersfiguur, en daarbij het onderschrift: „de mannen met dubbele namen hebben me verlaten, nu sta ik nog maar alleen met Klaas en Jaap." Die Klaas was Klaas Kater, de toenmalige voorzitter van Patrimonium en de ander was de figuur van Jacob van Oversteeg, de administrateur van de destijds nog maar kleine Vrije Universiteit. Deze Universiteit kwam, door de breuk met Savornin Lohman en de aanval door de Haarlemse predikant Lankhout uitgevoerd, zeer wankel te staan. Alleen voor de theologische faculteit bleef nog een dragelijke bezetting, maar door Lohman's vertrek bleef er in de juridische faculteit nog maar één katheder bezet door Mr. D. P. D. Fabius, terwijl ook in de litteraire faculteit slechts één man een leerstoel bezette, n.l. Dr. J. Woltjer. Kuyper, volgens Charles Boissevain „de man met tien hoofden en honderd armen", moest in drie faculteiten doceren om een dragelijke aanvulling van de litteraire en juridische faculteiten te verkrijgen.

Ook het abonnementental van de *Standaard,* het door hem op de 300ste gedenkdag van de inneming van den Briel door de Watergeuzen gestichte dagblad, slonk met de dag. Heel het levenswerk, èn zijn partij èn zijn universiteit èn zijn dagblad werden met de ondergang bedreigd. Had hij zijn tactiek van de 90er jaren voortgezet, dan zou hij heel zijn organisatorisch levenswerk weer opnieuw moeten beginnen, wat voor een man op zijn leeftijd (destijds 63 jaar) vrijwel onbegonnen werk was. Daarom richtte hij zijn politiek op een ander doel nl. de vernietiging van de overheersing van het liberalisme, dat hij na de bestrijding van zijn economische opvattingen ook politiek de nek wilde breken. Daartoe moest de rechtse coalitie gevormd worden, tengevolge waarvan Kuyper in 1901 in het „torentje" kwam. Hij moest toen een beroep op zijn vroegere geschriften wel afwijzen, want Kuyper had met de Katholieken en de Christ. Hist. rekening te houden. Met deze beide consevatieve blokken kon hij niet doen wat hij wilde: hij moest met zijn partners in het kabinet wel degelijk rekening houden. De invloed van Kuyper in het kabinet, hoewel zeer groot, werd erg overschat.

In die tijd deed een goede politieke mop opgeld: op de vraag of het gevormde ministeriële kabinet homogeen was, werd geantwoord: „jazeker, want in dit kabinet is Kuyper de „homo" en de rest „geen", maar het spreekt vanzelf dat in dit compromissen-kabinet Kuyper niet alles kon doen wat hij wilde maar, rekening houdend met zijn partners, kon hij al zijn aandacht wijden aan de vernietiging van de liberalistische overmacht. Het R.K. volksdeel heeft van die samenwerking met Kuyper zeer veel profijt getrokken, al was het alleen maar op het gebied van het hoger onderwijs, dank zij Kuyper's Hoger Onderwijswet, in 1904 tot stand gekomen. Deze maakte de latere stichting van de Nijmeegse Universiteit mogelijk.

Ondertussen kent men in de A.R. kring alleen de voorstelling van Kuyper in het coalitiekabinet, dat men zijn „glans" periode noemt, terwijl de jongeren uit het begin dezer eeuw, door Kuyper tot Christen-socialisten gevormd, deze periode zien als Kuyper's „zondeval".

Die rechtse coalitie, in 1901 tot stand gekomen, was voor Kuyper dus geen principiële eis; wel sprak hij van „het stoelen der 3 christelijke partijen op de ene wortel des geloofs", maar daarmede wilde hij niet zeggen, dat het samengaan van partijen alleen christelijke partijen gold. Men stelt het thans voor als uitvloeisels van de *antithese* welke door Kuyper zou zijn gemaakt. Dit „stoelen op één wortel des geloofs" was een repliek op de kritiek der niet-christelijke partijen, die zelfs nog vóór het optreden van het kabinet Kuyper moord en brand schreeuwden over het monsterverbond „Rome en Dordt". In de eerste plaats is de antithese niet door Kuyper gemaakt, maar ontstaan door het optreden van het moderne humanisme, in de tweede plaats eist volgens Kuyper het christelijk beginsel niet het samengaan uitsluitend van christelijke partijen.

In zijn gebundelde artikelen *Democratische Klippen* in 1895 verschenen, zegt hij heel duidelijk „de A.R.P. kan met iedere andere partij samenwerken, òf op los accoord, òf volgens vaststaande afspraken," zoals door christelijke partijen tijdens het ministerie Mackay, òf

met Schaepman's fractie en de radicalen zoals in 1894, of zoals in Amsterdam met de links radicalen, onder leiding van C. V. Gerritse, toen zij hardnekkige strijd gevoerd hebben tegen de concessionarissen, die het trambedrijf en de gasbedrijven in particuliere exploitatie hadden, welke strijd bezegeld werd met de onteigening dezer bedrijven door de Gemeente Amsterdam.

Deze laatste vorm van samenwerken, ook met de links radicalen, is juist de vorm, die ik destijds wenste voortgezet te zien, waardoor ik onmiddellijk na het kabinet Kuyper binnen de A.R.P. tegen de coalitie en het kabinet in oppositie kwam.

Nederland stond destijds voor twee grote vraagstukken, die de politiek geheel beheersten, nl. het onderwijsvraagstuk en het kiesrecht-vraagstuk. Voor de oplossing van beide vraagstukken was grondwetsherziening nodig. De linkerzijde alleen kon tot de oplossing van het kiesrecht-vraagstuk niet komen, omdat het grondwetsartikel 80 een onoverkomelijke hinderpaal daarvoor was en de rechterzijde (de christelijke partijen gezamenlijk) kon niet tot de oplossing van het onderwijs-vraagstuk geraken, omdat daarvoor herziening van art. 132 noodzakelijk was. Daarom meende ik, dat voortzetting van het samengaan met de linkerzijde nodig was om te komen tot herziening van art. 80 èn art. 132. Op deze wijze zouden de slagbomen voor de oplossing van beide belangrijke vraagstukken wegvallen. Kuyper heeft een andere weg gevonden, maar in de periode 1913-1917 heeft Cort van der Linden deze taktiek toegepast en als gevolg daarvan een grondwettelijke oplossing van het kiesrecht- èn het onderwijs-vraagstuk tot stand gebracht bij de grondwetsherziening van 1917, zodat de christelijke partijen de oplossing van het onderwijs-vraagstuk uit de handen van een liberaal hebben moeten ontvangen als gevolg van de onjuiste coalitie politiek.

De oppositie tegen het kabinet Kuyper is geregeld feller geworden, zodat ik tot de onomstotelijke overtuiging kwam, dat in deze rechtse coalitie het onder-

wijs-vraagstuk niet tot oplossing zou kunnen worden gebracht, maar integendeel als vraagstuk bestendigd zou worden, opzettelijk om de coalitie daardoor langere levensduur te geven. Er werd dus ten bate van het voortbestaan der coalitie met een zo groot volksbelang als het onderwijs een politiek spel bedreven.

Het minst mislukt is Kuyper's kerk-reformatorisch werk. In de eerste plaats werd onder zijn bezielende leiding door zijn strijd tegen de Kerkverordening van 1816 van de Hervormde Kerk, waarbij deze tot een kerkgenootschap werd gemaakt met een synodaal bestuur en lagere besturen, welke door Kuyper genoemd werd het „synodale creatuur van 1816, een hoog uitlaaiende geest levend onder het gereformeerd volksdeel, die, niettegenstaande de lage levensstandaard voor arbeiders, dit volksdeel prikkelde tot een bewonderenswaardige offervaardigheid. In Amsterdam b.v. wisten gereformeerden naast de zorg voor de V.U. in het leven te roepen 5 gereformeerde lagere scholen, een geref. kweekschool, een geref. gymnasium, terwijl ze ook een viertal nieuwe kerken lieten bouwen, hoewel een proces om een deel van de kerkgoederen verloren was en zij de proceskosten voor hun rekening kregen. Ook hadden ze daarbij de zorg voor de wezen. Bij deze verzorging waren zij de eersten, die braken met de gewoonte om de wezen te steken in uniformkleding. De wezen kregen gewone kleren, zoals ieder ander kind en ze werden ook niet ondergebracht, zoals de gewoonte was, in grote weeshuizen, maar in een paviljoen van zelfstandig staande villa's, waarin maximaal 12 kinderen met één vader en een moeder werden ondergebracht. Dit alles wisten de Amsterdamse gereformeerden tot stand te brengen in een jaar of zes. De offervaardigheid was zó groot, dat mij een arbeidersgezin bekend was in een tijd dat een weekloon van *f* 12,— voor een volwassen arbeider als ongemeen gunstig te beschouwen was, dat alleen voor de Vrije Universiteit een contributie betaalde van *f* 12,— per jaar, dus een groot wekelijks inkomen, waarnaast dan nog voor de kerkelijke kas, voor lagere en middelbare scholen moest worden bijgedragen.

In zoverre heeft ook Kuyper's kerkelijk reformatorisch werk voor de Hervormde Kerk vruchten gedragen, toen voor enige jaren de Hervormde Kerk omschakelde van 1816 op 1618, de Synode van Dordt. Het door Kuyper zo fel bestreden „Synode Creatuur" van 1816 werd vervangen door de democratische kerkordening van Dordt, terwijl de Hervormde Kerk ook weer belijdeniskerk werd.

In 1904 werd ik als lastige opposant uit de antirevolutionaire synagoge geworpen; met mij zijn er uit de partij gegaan een groepje gereformeerde jongeren, die uit Kuyper's leringen van de 90er jaren als enige conclusie het socialisme zagen. Met dit groepje heb ik in 1907 de Bond van Christen-Socialisten opgericht, waarvan ik de eerste jaren voorzitter bleef, terwijl het secretariaat werd bezet door de schrijfster Enka pseudoniem van Anke Tjaden-v. d. Vlies.

Deze bond van Christen-socialisten is gaaf gebleven totdat een drietal predikanten zich bij hen aansloten n.l. Bart de Ligt, Kruit en de Jong. De aansluiting van deze drie predikanten was voor deze bond het begin van het einde. Bart de Ligt maakte dezelfde ontwikkeling door als voordien Domela Nieuwenhuis gemaakt heeft n.l. het verglijden van orthodox theoloog tot volslagen anarchist, terwijl Kruit, in de Tweede Kamer gekomen, niets wist te doen dan op te treden als slippendrager van Wijnkoop. Daaraan is de Bond van Christen-Socialisten tenslotte ondergegaan. Enige van de gereformeerde socialisten kan men nu nog terugvinden in de P.S.P. en in de P.C.W.G. der P.v.d.A. Het is niet twijfelachtig of de gereformeerden, die de Bond van Christen-Socialisten hebben opgericht en daartoe mede als gereformeerden zijn toegetreden, de juiste conclusie uit Kuyper's geschriften van de 90er jaren hebben getrokken.

Ik gevoel eerbied en dankbaarheid voor wat Kuyper mij geleerd heeft, waardoor ik tot socialist gevormd ben. Toen ik dan ook bericht kreeg van Kuyper's overlijden, heb ik als zijn dankbare leerling tranen geschreid.

Margaretha Ferguson

TAMO RUSS, DE GAST UIT RUSLAND.

Zo noemden de Papoea's van de Noordwestkust van Nieuw Guinea aan de Astrolabebaai, de eerste blanke met wie zij in aanraking kwamen: de Russische ontdekkingsreiziger Nikolaj Nikolajewitsj Mikloecho-Maklaj. Deze werd in Rusland geboren in het jaar 1846, als telg van een adellijke familie. Zijn vader stierf reeds toen de jongen 11 jaar was en liet de moeder met vijf kinderen achter in zorgelijke omstandigheden. Als jongen moet Nikolaj reeds blijk hebben gegeven van een nonconformistische instelling, want hij werd van het gymnasium gestuurd omdat hij „niet mee kon" hetgeen gezien zijn latere ontwikkeling duidelijk een voorwendsel is geweest. Ook werd hem nadat hij enige tijd de colleges had gevolgd van de fysisch-mathematische fakulteit der universiteit van Petersburg, de toegang ontzegd tot deze en alle andere Russische universiteiten. „Overtreding der voorschriften", luidde de motivering; de werkelijke reden zal wel zijn gelegen in zijn deelname aan geheime revolutionnaire bijeenkomsten, iets waarmee hij zich in goed gezelschap bevond: een groot aantal Russische schrijvers verkeerde in dit soort kringen. Mikloecho-Maklaj ging naar Duitsland, leidde daar een zeer sober studentenbestaan en liep colleges bij vele professoren zowel van de filosofische als van de medische fakulteit, om tenslotte assistent te worden bij de beroemde zoöloog Ernst Haeckel. Op 20-jarige leeftijd had hij dus reeds een veelzijdige ontwikkeling achter de rug, hetgeen invloed gehad zal hebben op zijn latere zeer uitgebreide belangstelling; zijn waarnemingen strekken zich uit ver buiten het enge gebied van één vakwetenschap.

Hij was drieëntwintig jaar en had zich in Rusland reeds enige faam verworven door zijn publikaties op zoölogisch terrein, toen hij zich wendde tot het Russisch Geografisch Genootschap met het verzoek hem te helpen bij het ondernemen van een reis naar Nieuw-Guinea. Zijn poging had succes; men zorgde ervoor dat

hij mee kon varen met een oorlogsschip, het korvet „Wietjaz", en bovendien ontving hij 1350 roebel als financiële bijstand. Mikloecho-Maklaj dacht 7 à 8 jaar weg te blijven. Het was mede onder invloed van de grote geleerde Karl von Baer dat hij steeds meer belangstelling begon te koesteren voor anthropologische kwesties en later schrijft hij dan ook: „Dezelfde paradijsvogels en vlinders zullen de zoölogen der verre toekomst niet minder verheugen dan nu, dezelfde insekten zullen zijn verzamelingen bij duizendtallen vullen, maar het is zo goed als zeker dat de zeden en gebruiken der Papoea's door bestendige aanraking met de blanken zich zullen wijzigen, om tenslotte geheel in vergetelheid te geraken. Dan zal het wel zo zijn, dat de anthropoloog de bergen van Nieuw Guinea zal moeten beklimmen als hij nog een onvermengde Papoea in zijn oorspronkelijke levensomstandigheden wil vinden."

Nieuw Guinea koos hij dus niet louter voor zoölogische doeleinden, maar evenzeer omdat daar nog primitieve stammen woonden wier bestudering wellicht antwoord zou kunnen geven op bepaalde grondvragen der anthropologie (het vraagstuk van monogenese of polygenese, het ontstaan der mensheid uit één of uit meer rassen stond in het brandpunt der belangstelling). Lang zou deze primitieve ongereptheid immers niet meer duren. „Binnenkort bestaan er geen afgelegen landen meer," schreef Mikloecho-Maklaj reeds omstreeks 1870.

Op 20 september 1871 zette Mikloecho-Maklaj voor het eerst voet aan wal op de later naar hem genoemde Maklajkust aan de Astrolabebaai. Alleen vergezeld van zijn twee bedienden, ongewapend, met wat kralen en in smalle repen geknipte rode katoen in zijn zak, zo begon hij zijn avontuur. Hij slaagde erin de panische schrik en de nog lang voortbestaande angst der Papoea's te overwinnen, hij verzekerde zich van hun vriendschap en tenslotte vereerden zij hem als een wezen van andere orde. Zijn dagboek, waarop ik straks nog terugkom, vertelt zeer gedetailleerd van zijn ontmoetingen en belevenissen. Dicht bij het Papoeadorp

woonde hij in een hut, die bemanningsleden van de „Wietjaz" inderhaast voor hem hadden gebouwd, en waarin hij al zijn bezittingen bewaarde. Hij bleef daar tot december 1872; toen verscheen de Russische kruiser „Isumrud" aan de horizon, uitgezonden om na te gaan of de geruchten over zijn dood waarheid bevatten. Tot aller verwondering bleek Mikloecho-Maklaj nog in leven, maar zijn slechte gezondheidstoestand dwong hem, hoewel tegen zijn zin, de Maklajkust te verlaten. Hij gaf de Papoea's de stellige belofte terug te komen (toen hij na een kleine 4 jaar inderdaad terugkwam toonde zij niet de minste verwondering, zozeer waren zij ervan overtuigd dat hij woord zou houden) en ging aan boord van de „Isumrud". Het schip deed allerlei havens aan, Ternate, Tidore, Luzon, Hongkong, Singapore, en overal vond Mikloecho-Maklaj gelegenheid om onophoudelijk waarnemingen te verrichten van de meest verschillende aard.

Toen hij aankwam op Batavia van waaruit hij een tweede Nieuw Guinea-reis wilde voorbereiden, bleek hij inmiddels een beroemd man te zijn geworden. Verschillende kranten wijdden artikelen aan hem, zoals de *Lokomotief*, het *Soerabajaas Handelsblad* en bladen in Singapore en Melbourne. Hij was nog maar kort te Batavia waar hij overdag zijn tijd besteedde met het bezoeken van musea en bibliotheken, en kennismaakte met de redactie van het *Natuurkundig Tijdschrift* waarin hij later vele artikelen zou publiceren, terwijl hij 's avonds zwierf door de benedenstad, tussen pakhuizen, regeringsgebouwen, stadsgrachten of zich mengde in het gewoel van Arabieren en Chinezen — toen hem de uitnodiging bereikte van de toemalige Gouverneur-Generaal Jonkheer James Loudon, om naar Buitenzorg te komen. Mikloecho-Maklaj gaf hieraan gehoor, hij verbleef ruim 6 maanden als gast van de G.G. in Bogor, er ontwikkelde zich een warme vriendschap tussen hen en de G.G. stelde hem in staat, een tweede reis naar Nieuw Guinea te ondernemen.

Dimaal koos Mikloecho-Maklaj tot doel het reeds tot het Nederlandse koloniale rijk behorende Kowiai; het gebied lag aan de Zuidwestkust en had de naam

een rovers- en menseneterskust te zijn. „Al deze verschrikkelijke verhalen der Maleiers over de roverij en de menseneterij der bewoners van de Papoe-Kowiaikust hebben mij dan ook bewogen, juist deze streek uit te kiezen daar ik hoopte, hier nog een onvermengde Papoea-bevolking aan te treffen . . . Het hoofddoel van mijn reis was," zo schrijft hij, „mij een duidelijke voorstelling te vormen van de anthropologische eigenaardigheden der bevolking van de Zuidwestkust van Nieuw Guinea, vergeleken met die der Noordoostkust." Dit doel bereikte hij, en bovendien ontdekte hij een nog aan geen enkel Europeaan bekend bergmeer, Kamaka Wallar, 500 voet boven de zeespiegel gelegen. Hoewel de Kowiai-streek dus zeer onveilig was, kwam Mikloecho-Maklaj ook hier ongedeerd uit en in 1876 arriveerde hij ten tweeden male aan de Maklajkust, waar hij zijn oude vrienden terugvond. Al de reizen zelfs maar te noemen die Mikloecho-Maklaj heeft gemaakt, zou al bladzijden vullen en ik beperk me dus tot zijn verblijven in Nieuw Guinea. Met de bewoners van de Maklajkust sloot hij waarschijnlijk de hechtste vriendschapsbanden, jarenlang deelde hij lief en leed met hen. In 1883 bezocht hij hen voor de laatste maal en bemerkte toen reeds ingrijpende veranderingen, ontstaan door het contact met blanken van allerlei nationaliteit. Deze veranderingen veroorzaakten bij hem grote ongerustheid. In 1884 huwde hij met de dochter van de gouverneur van Sydney, Margaret Robertson; hij hoopte zich nu eindelijk over te kunnen geven aan een rustig geleerdenbestaan in het door hem opgerichte zoölogisch station aan de Watsonbaai bij Sydney dat hij „het huis van de vrede" noemde. Maar hem bereikten talrijke berichten over de ophanden zijnde kolonisatie van Nieuw Guinea en dit dreef hem ertoe, allerlei pogingen in het werk te stellen, de Papoea's dit lot te besparen. Hij begon brieven te schrijven, aan Lord Gladstone en andere Engelse autoriteiten, ook richtte hij zich tot Bismarck, doch alles vergeefs. Hij besefte dat hij niets kon uitrichten zonder een wereldlijke macht achter zich en hij besloot naar Rusland te reizen en de Tsaar voor te stellen, op

Nieuw Guinea een Russische kolonie te stichten op humanitaire grondslag. In afwachting van de beslissing van de Tsaar publiceerde hij zijn ideeën in verschillende Russische couranten en hield lezingen. Behalve geestdrift van de zijde van idealistisch aangelegde geesten en, ongetwijfeld, avonturiers die zich als idealisten voordeden, ontmoette hij vooral spot en hoon, men noemde hem Papoeakoning", „Zuidzee jonker", en lachte hem uit. Wel ontving hij een brief van Lew Tolstoj die als volgt begon: „Iets aan uw bemoeiingen ontroert mij en maakt mij geestdriftig en wel dat, dat u — voorzover mij bekend — de eerste bent, die door een experiment ondubbelzinnig heeft bewezen, dat de mens overal een mens is, dat wil zeggen een goed, sociaal wezen, dat men tegemoet kan gaan met goedheid en oprechtheid en dat men alleen op deze wijze tegemoet zou móeten gaan, niet met kanonnen en met wodka." De Tsaar antwoordde echter afwijzend op zijn verzoek, in 1886.

Mikloecho-Maklaj reisde nog eenmaal terug naar Sydney om zijn vrouw en twee zoontjes te halen, hij had daar slechts enkele dagen de tijd om al zijn wetenschappelijk materiaal: zestien met potlood beschreven notitieboekjes, zes dikke schriften, kaarten, foto's, tekeningen, ontwerpen, preparaten, verzamelingen van van alles en nog wat — in te pakken en mee terug te nemen.

Hij koesterde het plan, dit alles in Rusland gereed te maken voo publikatie — de brief van Tolstoj had hem bovendien doen besluiten aan zijn dagboeken nog talrijke menskundige notities toe te voegen; zijn gezondheid had echter ernstig geleden onder zijn vele reizen en ontberingen en hij stierf op 2 april 1888, 42 jaar oud. Met de bewerking van zijn materiaal was hij voor nog geen tiende deel gereed gekomen. Zijn nagelaten papieren verkeerden in een dergelijke chaos, dat hoewel in 1898 zijn vriend en collega prof. D. Anoetsjin op zich nam, de nalatenschap voor uitgave gereed te maken, pas na de Tweede Wereldoorlog tot volledige publikatie kon worden overgegaan. In Sowjet-Rusland zijn zijn dagboeken en brieven thans in grote

oplagen verschenen. Het Ethnografisch Instituut te Leningrad is genoemd naar Mikloecho-Maklaj.

Zijn persoon leren wij goed kennen bij het lezen van deze dagboeken en brieven. Mikloecho-Maklaj moet iemand geweest zijn wiens gehele wezen met al zijn zintuigen gericht was op het doen van waarnemingen, op observeren en registreren. Een onuitputtelijke weetgierigheid, gepaard aan een grote opmerkingsgave en het vermogen de kleinste waarneming onmiddellijk te integreren in een wetenschappelijk begrippenschema, zal voor hem het leven uitermate boeiend hebben gemaakt, van seconde tot seconde gevuld met nieuwe openbaringen, ook waar een oppervlakkiger beschouwer de omgeving nogal eentonig zou achten. Wanneer hij zich eenmaal „gevestigd" heeft deelt hij zijn dagen zo regelmatig in als maar mogelijk is bij de vele hindernissen van ziekte van zijn bedienden en hemzelf, onverwachte bezoeken van nieuwsgierige Papoea's met wie hij aanvankelijk geen woord kon wisselen, enzovoorts. Hij staat vroeg op, wast zich in een beek (als hij de zeep vergeten heeft gebruikt hij zand, de verdiensten daarvan beschrijft hij even uitvoerig, met dezelfde toegewijde aandacht als bijvoorbeeld het skelet van een onbekend dier), en driemaal per dag, 's ochtends om 7 uur, 's middags om 1 uur en 's avonds om 8 uur, meet hij de temperatuur van de lucht, van het water in de beek, van het water in de zee, de hoogte van de vloed en de barometerstand, de windrichting en de kracht van de wind, de mate van vochtverdamping van bodem en planten. Hij gaat naar het koraalrif om zeedieren te zoeken of loopt het bos in om insekten te verzamelen. Niets ontsnapt aan zijn aandacht. Wanneer men dan nog bedenkt dat hij zoveel mogelijk noteert van wat hij opmerkt, dan kan men begrijpen dat de dag hem altijd kort viel en dat hij leefde met een enorme intensiteit. In zijn dagboek schrijft hij: „Denken en proberen, mijn omgeving te begrijpen — dat is van nu af aan mijn doel," en ergens anders: „Ik heb een gelukkige natuur: ik leef en bekijk alles wat me omringt, alsof niets me aanging.

Soms ben ikweliswaar gedwongen deze beschouwelijke toestand op te geven, zoals bijvoorbeeld op dit ogenblik waar het dak niet goed dicht is, grote druppels me op het hoofd vallen en alle papieren, tekeningen en boeken op de tafel waarvoor ik zit, nat kunnen worden."

Tussen de regels door bespeurt men zijn ergernis over zijn twee bedienden, de Deen Olson en de Polynesiër Boy; voortdurend zijn zij ziek en hun geest is niet bestand tegen dit leven in eenzaamheid, slechts omringd door dikwijls vijandige Papoea's wier taal zij niet verstaan Met nauw verholen afkeer schrijft Mikloecho-Maklaj, als hij Olson met grote wellust een stuk vlees ziet verzwelgen: „Men kan toch duidelijk vaststellen dat de mens een vleesetend schepsel is", en ook in andere, schijnbaar zakelijke notities bespeurt men de grote innerlijke afstand tussen deze twee rasgenoten, beiden immers blanke Noordelingen. Voor een eenvoudig man als de bootsman Olson moet de omgang met deze onderzoeker ook niet bepaald gemakkelijk zijn geweest. De tweede helper, Boy, is reeds vanaf het begin ziek en na enige tijd sterft hij. Mikloecho-Maklaj heeft Boy toegewijd verpleegd en bespreekt nu met Olson hoe zij Boy kunnen begraven zonder dat de Papoea's (die enige keren reeds hadden gedreigd Mikloecho-Maklaj te doden als zijn helpers hem niet meer konden beschermen) het bemerken. In deze emotionele sfeer zegt hij tot Olson, dat hij zijn langgekoesterd verlangen ten uitvoer wil brengen, namelijk de schedel van Boy uit elkaar slaan en de hersens bewaren voor onderzoekingsdoeleinden. „Olson staarde mij verbijsterd aan en smeekte mij op hartroerende toon, dit niet te doen. Tot mijn ergernis bleek, dat ik niet eens een glas bezat dat groot genoeg was om een volledige hersenmassa te bevatten."

Uit de aantekeningen over zijn talrijke contacten met de Papoea's komt vooral naar voren, hoe schuw en bang deze zijn en dat voornamelijk angst ten grondslag ligt aan hun aanvankelijk weinig tegemoetkomende houding. Het optreden van Mikloecho-Maklaj om hun vertrouwen te winnen is soms even origineel als

doeltreffend. Zo komt hij eens een onbekend dorp binnen, waar hij met wantrouwen bejegend wordt en nu en dan met speren bedreigd. Hij beseft dat hij in een moeilijke situatie verkeert, een revolver heeft hij niet bij zich en met niemand kan hij één woord spreken. Hij is vermoeid van de lange tocht en hij volgt zijn natuurlijkste aandrang: hij zoekt zich een plaats uit in de schaduw en strekt zich „met het grootste welbehagen" uit. Hij sluit de ogen maar opent ze nog even om de riemen van zijn schoenen en gordel wat losser te maken en zich iets onder het hoofd te leggen. „Ik zag dat de inboorlingen zich op enige afstand in een cirkel hadden opgesteld, waarschijnlijk verwonderd zich afvragend wat er verder zou gebeuren. Dezelfde inboorling die mij bijna had verwond, stond nu niet ver van mij vandaan en bekeek mijn schoenen. Ik riep mij al het voorgevallene in de herinnering terug en ik werd mij ervan bewust, dat het heel slecht had kunnen aflopen. Tegelijkertijd doorvoer mij plotseling de gedachte, dat het wellicht nog maar het begin was, en dat de afloop nog te gebeuren stond! Maar als het nu mijn lot zou zijn vermoord te worden, was het dan niet hetzelfde of ik daarbij staan, zitten, op de mat liggen of zelfs slapen zou? Voorts bedacht ik dat als men toch moest sterven, het besef dat daarbij twee, drie of zes wilden eveneens het leven zouden verliezen, helemaal geen groot genoegen was. Ik was wederom tevreden, dat ik geen revolver had meegenomen."

Hij sliep inderdaad in, nog lettend op onbekende vogelgeluiden, en toen hij wakker werd merkte hij dat enige inboorlingen op twee pas afstand om hem heen zaten, halfluid praatten en, ongewapend, niet meer zo duister naar hem keken.

Een dergelijke demonstratie van weerloosheid en „goede bedoelingen" moet ook op de meest wantrouwende inboorling ongetwijfeld een diepe indruk hebben gemaakt!

Het is trouwens merkwaardig te zien, hoe deze onverdacht-wetenschappelijke man tegelijkertijd een dergelijke eenvoud bezit dat hij de mentaliteit der Papoea's dikwijls intuïtief lijkt aan te voelen. Hij neemt

hen zoals ze zijn, stelt zichzelf niet op een voetstuk doch tracht door onbevooroordeelde waarneming zoveel mogelijk van hen te weten te komen. Soms voelt hij zich schuldig dat hij hen zo verontrust alleen door het feit van zijn aanwezigheid, „het is mij zelf op de een of andere manier pijnlijk geworden, waarachtig, waarom kom ik hier eigenlijk deze mensen lastig vallen?" Maar sentimenteel of toegevend is hij niet in het minst. Vanaf het eerste begin duidt hij tegenover hen zijn hut aan als „taboe", en wanneer hij de dorpen intrekt om schedels en andere voor zijn onderzoekingen begerenswaardige voorwerpen te bemachtigen, is hij niet overdreven royaal met wat hij als ruilmiddel aanbiedt: kralen, glasscherven (die de Papoea's als snij-instrument leren gebruiken), stukjes gekleurde katoen, enzovoorts.

Hij ergert zich vaak dat het leren van de taal zo langzaam gaat. Het benoemen van concrete voorwerpen is nog het eenvoudigst, doch dikwijls bemerkt hij achteraf dat de Papoea's, uit een soort wellevendheid of menend dat Mikloecho-Maklaj alles beter weet dan zij, foutieve benamingen van hem overnemen. Zelf vertaalt hij „tamo" met „mens" of „man" (in het Russisch hetzelfde woord) maar het is meer aannemelijk dat het „gast" betekent, het maleise „tamu".

Het leren van de taal werd des te moeilijker doordat een groot aantal woorden van dorp tot dorp bleek te verschillen, en doordat vele woorden en hun betekenis verloren gingen als een oude man stierf en hij niet zijn gehele woordenschat had overgedragen. Mikloecho-Maklaj beperkte zich echter niet alleen tot contact via de taal — zoveel mogelijk trachtte hij mee te beleven en te ondergaan wat de Papoea's zelf ondergingen. Zo liet hij zich uitvoerig tatoëren op inheemse wijze, en woonde hun inwijdings-, begrafenis- en andere ceremoniën bij voorzover men hem daarbij toeliet. Het enige waaraan hij zich stelselmatig heeft onttrokken was het nemen van een Papoease beminde, hoewel hem dat meerdere malen werd aangeboden en er zelfs toen hij in een vreemd dorp logeerde, in het donker iemand bij hem in bed kroop en zijn hand vastgreep. Hij begreep dat het hier niet ging om een individuele liefdes-

aangelegenheid maar dat „de aangeboden gelegenheid het werk van velen was, waarin zowel de dierbare vaders als de geachte broers betrokken waren," hij sprong van de houten brits af en zei: „Ga weg, Mikloecho-Maklaj heeft geen vrouwen nodig." Toen hij de Papoea's ging verlaten trachtten zij hem terug te houden door hem twee hutten en in iedere hut een vrouw te beloven. Doch dit mocht niet baten.

Nog een voorbeeld van zijn soms haast kinderlijke doch exacte manier om bepaalde vaststellingen te doen: toen hij het bergmeer, Kamaka Wallar, ontdekte, kon hij aan de vegetatie rondom het meer zien dat er sterke niveauwisselingen hadden plaatsgehad. Niet zolang geleden moest het water plotseling gezakt zijn. Dit werd door de inboorlingen bevestigd, maar niemand kon ook maar enigszins aangeven hoelang het geleden was. „Ik loste deze vraag op zeer eenvoudige wijze op. Ik riep alle kinderen bij elkaar en begon, van de jongste af, de mensen steeds dezelfde vraag voor te leggen: Was dit kind al geboren toe het water zakte? Eindelijk kwam ik bij een jong meisje, de vader en moeder legden mij uit: het water in het meer was gezakt, korte tijd vóór de geboorte van het meisje dat nu juist de puberteit had bereikt. Zo kwam ik te weten dat het plotselinge zakken van het water een 14 of 15 jaar geleden had plaatsgevonden, dus ongeveer in 1858 of 1859."

Hoe groot ook zijn aanpassingsvermogen was als het ging om leven onder de meest barre omstandigheden, zijn aristokratische afkomst zal zeker een rol hebben gespeeld bij het ontstaan van de vriendschap tussen Mikloecho-Maklaj en jonkheer Loudon. Men krijgt de indruk dat hij tijdens zijn verblijf ten Paleize, al werkte hij aan publikaties voor wetenschappelijke tijdschriften, toch echt „bijkwam". „Bij zijn uitnodiging liet jhr. Loudon mij zeggen dat ik mij bij hem zo vrij kon bewegen als thuis en dat ik, als het mij lastig was met iemand samen te zijn, niemand in huis hoefde te zien." Hij blijkt zeer te genieten van de gecultiveerde omgeving, dikwijls wordt er 's avonds muziek gemaakt of voorgelezen. „Om 7 uur gaat men aan tafel, weliswaar aangedaan met rok, wit overhemd, das en hand-

schoenen, doch met deze ongemakken verschaft men zich goed eten, en de hoofdzaak — muziek, in aansluiting op het eten. De dochters van de gouverneur musiceren, en zij spelen heel goed . . . Deze verandering van levensomstandigheden na de tijd op Nieuw Guinea bekomt mij goed, maar ik heb toch het besliste gevoel, dat ik wel spoedig de behoefte bespeuren zal te ontsnappen naar landen zonder rok en witte handschoenen . . ."

Ook hier raakt hij niet uitgekeken, hij zwerft rond door de Plantentuin, heeft lange gesprekken met Teysmann en is speciaal bevriend met een jonge inlandse tuinman die hem de namen leert der talloze orchideeën en samen met hem het bloeien der Victoria Regia bewondert. Hij beschouwt verrukt het kundige batikken, zit bij wajangvertoningen, en luistert urenlang naar de gamelan. Zijn aantekeningen en brieven over deze periode zijn vervuld van de poëzie en harmonie der omgeving, ook al blijft hij rusteloos vervuld van de noodzaak tot nieuwe reizen en naspeuringen. De schonen van de Buitenzorgse society slagen er evenmin in, hem aan één plaats te binden. Hij voelt zich in hun gezelschap verlegen en ongeïnteresseerd.

Het is belangwekkend eens na te gaan wat „men" dacht over Mikloecho-Maklaj, als zovele grote onderzoekers slecht passend in een bestaande maatschappelijke orde. In de vergadering van de „Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië" van 21 januari 1876 wordt „de heer M. Maclay verwelkomd door de voorzitter onder de betuiging dat het Bestuur der Vereeniging zijne geheel belangelooze toewijding aan de Natuurwetenschappen op hoogen prijs stelt." Waarschijnlijk doordat de verschillende takken van wetenschap in de 19e eeuw nog minder streng gescheiden waren, heeft Mikloecho-Maklaj artikelen van ethnologische aard kunnen publiceren in het orgaan der Vereeniging, het *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, dat zich trouwens ook niet bewoog op het terrein van wat men tegenwoordig Natuurkunde noemt.

Minder geestdriftig is een latere commentator, Prof.

Arthur Wichmann, die in zijn bijzonder lezenswaardig *Nova Guinea Entdeckungsgeschichte von Neu-Guinea* (Utrecht, 1903) nogal pittige karakteristieken levert van vele Nieuw Guinea reizigers; ook de figuur Mikloecho-Maklaj wordt niet onverdeeld bewonderd. Een paar zinsneden, uit een beschrijving van zijn reizen gelicht: „Doch werden alle diese Dinge, wie gewöhnlich von MACLAY, nur ganz flüchtig erwähnt," en „Im übrigen beschäftigt sich MACLAY mit Vorliebe seiner eigenen Person." De kritiek van Prof. Wichmann moge ten dele zijn ingegeven door het feit, dat hij in 1903 dus nog geen kennis had kunnen nemen van de volledige openbaarmaking van het door Mikloecho-Maklaj verzamelde materiaal, maar hij moet toch zeker de beschikking hebben gehad, wilde hij zich betrouwbaar dokumenteren, over de reeds verschenen jaargangen der Indische wetenschappelijke tijdschriften en men hoeft maar een blik te slaan in de delen 35 en 36 van het bovenvermeld *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, om in te zien dat de kenschetsing „wie gewöhnlich ganz flüchtig" volkomen ongerechtvaardigd is. In de in deze nummers gepubliceerde Ethnologische opmerkingen over de Papoea's der Maclay-kust houdt Mikloecho-Maklaj zich onder andere uitvoerig bezig met: voedsel, keukengereedschap, werktuigen, wapens, bebouwing van de grond, muziek, zang, dans en nog veel meer.

Prof. Wichmann is hiermede nog niet klaar met zijn kritiek, hoewel hij toch op verschillende plaatsen in zijn omvangrijk 2-delig boekwerk de naam van Mikloecho-Maklaj en zijn reizen uitvoerig vermeldt. Blijkbaar met instemming citeert hij Victor Hehn, „Sehr häufig sind in Russland nicht fertige Gestalten," en Wichmann besluit „Auch in N. von Miklucho Maclay tritt uns eine derartige Persönlichkeit entgegen, die sich „als bald erlöschendes Irrlicht" erweisen sollte."

En men vraagt zich af: niet op welke gronden, maar *uit welke drijfveren* komt deze houding van Prof. Wichmann voort?

Is het onder invloed van deze auteur, dat de Encyclopaedie voor Nederlandsch Indië, deel 2, p. 727,

in een levensbeschrijving vermeldt: „Door zijne ongedurigheid vertoefde Maklay nooit lang op dezelfde plaats en bracht hij zelden iets tot een vruchtbaar eineinde."?

In schrille tegenstelling met deze gereserveerde waardering staan de commentaren van Sowjetschrijvers die nu en dan het karakter aannemen van een hagiografie. Mikloecho-Maklaj was een in het Keizerlijk Rusland natuurlijk onbegrepene, een martelaar voor de armen en verdrukten dezer aarde, die vergeefs getracht heeft hen te beschermen voor het oprukkende, roetzwarte kolonialisme der Westerse mogendheden. Bovendien heeft hij zonneklaar bewezen dat de oer- en ideale toestand is die van het communisme, want door de uiterst gedetailleerde beschrijvingen van Mikloecho-Maklaj „kon iedereen betrouwbaar materiaal verkrijgen ter beoordeling van het ontwikkelingsstadium der menselijke samenleving, dat Marx en Engels het stadium van het „oercommunisme" noemden. Het dagboek van Mikloecho-Maklaj geeft in zekere zin ons een fotografische opname in handen, zo iets als een waarheidsgetrouw en precies heeld van een volk in de oertoestand, zonder verminkingen en versieringen." Men moge het met deze laatste vaststelling eens zijn, mogelijkheden tot interpretatie zijn er vele . . .

Een treffend détail is bijvoorbeeld dat Prof. Arthur Wichmann ergens vermeldt, dat de Tsaar in 1882 een bedrag van 20.000 roebel ter beschikking heeft gesteld (17 november, uit de staatskas) voor de uitgave van de reisverslagen. In de Sowjet-uitgaven of bewerkingen daarvan vindt men dit nergens medegedeeld, integendeel spreekt men steeds van de financiële moeilijkheden waarmee Mikloecho- Maklaj te kampen had, „omdat de tsaristische bureaucratie de betekenis van zijn onderzoekingen niet begreep."

Wie moet men geloven? Indien men de feiten onomstotelijk zou kunnen vaststellen zouden deze zo uiteenlopende berichten, als in een projektietest, een verhelderend licht kunnen werpen op de verschillende berichtgevers.

Wie zich bezig begint te houden met de figuur en de

geschriften van Mikloecho-Maklaj komt terecht in het kernpunt van een wereld die dikwijls doet denken aan die van Jozef Conrad, maar behalve exotisch avontuur en de romantiek van het onbekende draagt het beeld nog meer, gedifferentieerder, boeiender trekken. Vele opmerkingen die hij maakt, daden die hij verricht, ontmoetingen die hij beleeft, gebeurtenissen waarbij hij aanwezig is, gevoelens die hij beschrijft, kritiek die hij uitoefent, vrees waaraan hij uiting geeft — staan nog in rechtstreekse verbinding met ons zelf. Wij zien hier — en door de levendige schrijftrant van Mikloecho-Maklaj is men er dikwijls als fysiek bij aanwezig — als het ware de wortels van een tijdperk, waarvan wij de volle bloei hebben meegemaakt en waarvan wij de ondergang nu schijnen te beleven.

Onze mening over Mikloecho-Maklaj moge wellicht een weinig meer genuanceerd uitvallen dan die der huidige Sowjet-commentatoren — de ongelooflijke uitgebreidheid en direktheid van zijn observaties alleen al maakt hem tot een zeer boeiend gids die ons van het ene 19e eeuwse verschijnsel naar het andere voert, en telkens opnieuw zien wij de eerste schakels van een keten gebeurtenissen die in onze dagen nog steeds verder rinkelt . . . .

Boven één van zijn publikaties schreef Mikloecho-Maklaj een citaat uit Schopenhauer: „Die Gegenwart allein ist wahr und wirklich". Naar deze opvatting heeft hij geleefd, door zich op de meest onderscheidene levensgebieden in te zetten, met lichaam en ziel.

Literatuur:

Sergej Markov: Ljoedi velikoj tsjeli, Moskwa 1944.
Lydya Tsjoekofskaja: N. N. Mikloecho- Maklaj, Moskwa 1954.
Dora Fischer, Unter Südsee-Insulanern, Leipzig 1956.
Dr. Arthur Wichmann: Nova Guinea, Vol. II., Utrecht 1903.
Enc. v. N. Indië, deel 2.
Dr. Petermann's Mittheilungen, Gotha.
Intern. Archiv für Ethnographie, 1899, Leiden.
Natuurk. Tijdschrift v. N. Indië nos. 33, 34, 35, 36.
Tijdschrift v. h. Bat. Genootschap v. Ind. Taal, Land- en Volkenkunde deel 21 en 23.
N. N. Miklucho-Maklaj, Tamo Russ, SWA-Verlag, Berlin.

Anthonie Donker

COMMENTAAR OP PSYCHOLOGISCHE BIOGRAFIEEN

Tien jaren na Couperus' dood verscheen de omvangrijke biografie met vele feitelijke gegevens, door Henri van Booven, in 1933. Deze is om de waardevolle details nog altijd zeer bruikbaar. Maar Van Booven moest veel onaangeroerd laten, dat Couperus' innerlijke levensgeschiedenis betrof en zich nog niet voor publicatie leende. Weer meer dan vijfentwintig jaren later is nu het kleine, geconcentreerde boek over *Louis Couperus van Dr. H. W. van Tricht* uitgekomen (Bert Bakker/Daamen N.V. Den Haag, 1960). De titel geeft weer wat de auteur beoogde: een biografie van de mens, aan de hand van zijn werken. De ondertitel luidt: een verkenning. Men zou daarop kunnen aanvullen: een psychologische verkenning. De schrijver gaat de werken langs, waarvan de bibliografie aan elk hoofdstuk voor telkens een levensperiode voorafgaat, en hij belicht die werken uitgaande van hetgeen hem van het leven en het karakter van de schrijver bekend is geworden. Hij heeft dat ongetwijfeld verdienstelijk gedaan. De vraag die wij hier stellen, of deze aanpak juist en verkieslijk kan worden genoemd, is dan ook meer van principiële aard. Komt het erop aan, in het werk de jeugd van de schrijver terug te zoeken, de invloeden die hem hebben gemaakt tot wat hij geworden is, de verhouding tot zijn moeder, en tot zijn vader, die ook hem al vroeg in zo sterke mate hebben bepaald en zijn levensloop, zijn gedragingen en zijn neigingen dwingend richting hebben gegeven? De vraag stellen drukt twijfel eraan uit. Maar de auteur zal hier tegenover stellen, dat op deze wijze juist het werk beter begrepen en verklaard wordt. Wat de één zal beschouwen als doorlichten van het werk tot men de mens erachter ziet, kan de ander uitleggen als een doorlichten van de mens tot daarachter het werk duidelijker gezien en geïnterpreteerd wordt. Dan zou ten-

slotte een wisselwerking ontstaan, waardoor de eenheid van schrijver en mens, die immers toch één geheel vormen, volledíger te kennen valt. Zo de op het oog sluitende argumentatie.

Maar toch blijft men zich afvragen, hoeveel of hoe weinig wij er mee gebaat zijn, als wij weten dat Couperus opgroeide onder het tekort aan vaderlijk begrip en het teveel aan moederlijke koestering. Dat valt dan te herkennen tot in de roman der keizerlijke verwording Helegabalus, beschreven als van „een zielsvervrouwelijking, eer tegemoet gekomen dan in het minste weêrstreefd door een bestaan van kind af tussen vrouwen". Trekken van een zelfportret vallen dan terug te vinden tot in de figuur van . . . Eline Vere toe. Het onderzoek daarnaar wordt toegelicht door in de persoonsbeschrijving van Eline Vere de vrouwelijke voornaamwoorden door mannelijke te vervangen. Men kan de auteur toegeven dat er teveel in deze Haagse roman naar portretten is gezocht en dat veeleer zelfportretten waar te nemen vallen in zowel Eline als Vincent, terwijl ook door het contrast met de vele goed getekende gewoon-gelukkige mensen de eigen levensonmacht die zich in die twee figuren afspiegelt, is geaccentueerd. Wij willen dan ook niet betogen dat Van Tricht met zijn kijk op de achtergronden en de persoonlijke problematiek in deze en in andere romans van Couperus en met zijn vernuftige illustratie daarvan ongelijk zou hebben. Wij blijven ons alleen de vraag stellen, in hoeverre er behoefte kan bestaan om dit alles te weten en te doorzien voor het goed verstaan van de romanscheppingen zelf. De Amerikaanse dichter-criticus Spingarn heeft zich eens beklaagd over een critiek die de kennismaking met Prometheus Unbound als kunstschepping vervangt door een kennismaking met de mens Shelley. Heeft niet de schepper van het werk die problemen in zijn werk reeds achter zich gelaten, en hebben wij nog enig belang bij een onderzoek met terugwerkende kracht, dat laat zien hoe de problematiek in het drama zelf uit persoonlijke problemen is voortgekomen? De vraag, ook hier door de auteur zo nadrukkelijk naar aanleiding van de roman Eline Vere gesteld, luidt:

„Maar in hoeverre heeft de schrijver zichzelf en zijn innerlijke gesteldheid bewust en onbewust uitgebeeld?" Deze vraag leidt ons tenslotte af van de kunstschepping zelf, het stuk leven dat daarin is verbeeld gaat ons meer aan en boezemt ons meer belang in dan het stuk eigen leven dat erin is verwerkt en, bovenal, er door de verbeelding in overwonnen is. Waarom dan terugkeren naar waar het begon, buiten het boek en lang daarvoor? Ook zonder dat valt uit het boek zelf wel aan te tonen wat Van Tricht naar aanleiding van Eline Vere zeer terecht opmerkt, dat men er verkeerd aan heeft gedaan het voor een naturalistische roman te houden.

Maar ook wie als wij niet in de eerste plaats belangstelling heeft voor de graad van zelfbeschrijving in Couperus's werk, vindt in het goed sluitend geheel dezer literaire levensbeschrijving genoeg dat hem met name ook het werk van Couperus meer dan tevoren als een geheel, en welk een gevarieerd en rijk en groot geheel, leert zien. Dat men daarbij de novellist en schetser nòg meer dan de romancier als meester naar voren zou willen zien komen, is een klein appreciatieverschil dat tenslotte alleen bewijst op hoe verschillende wijzen deze schrijver met zijn alle pose en manier, alle zwakte en indolentie ver achter zich latende formidabele werkkracht bewonderd kan worden. Ook de beminnelijkheid en zelfspot die met zijn poses gepaard gingen zijn de schrijver niet ontgaan, en al was hij in zijn visie op de wereld meer een man van het verleden dan van heden of toekomst, dat de vele metamorfoses waartoe zijn mensenkennis en zijn verbeelding gezamenlijk hem in staat stelden, hem als kunstenaar maken tot een man van altijd, heeft dit boek nog weer duidelijker in het licht gesteld.

Nel Noordzij heeft met *De dichter Rilke als mens,* twee kritisch-biografische essays (Den Haag, Boucher, 1960), in een bijna ontoonbare vorm een boek geschreven waarachter men het voortreffelijk werk ziet sche-

meren dat er toch niet uitgekomen is. Haar boek is als een boeiende causerie, waarin de auteur over eigen woorden valt, op invallen toespringt, citaten grijpt waar ze maar te vangen zijn, in haar paperassen duikt om er lange aanhalingen uit op te diepen en voor te lezen, en dat alles in een taal waaruit van louter vuur en ijver voor haar onderwerp de grootste onverschilligheid voor een zuivere woordkeus spreekt. Zoals men Gomperts' *De schok der herkenning* naar de gedachte uitgewerkt zou willen zien, zo dit boek naar de vorm; in beide gevallen zou dan een boek voor de dag zijn gekomen dat werd wat het waard is te worden. Maar dat er, nu het zo ver hierbij ten achter blijft, nog zoveel goeds uit is gekomen, is eigenlijk een grote lof, ook al valt er des te scherper licht door op de haast van deze tijd en op het afnemende verantwoordelijkheidsbesef om een opgezet werk goed te volbrengen en niet in een soort grondvorm of grondverf af te leveren. Niettemin is Nel Noordzij bezig zich als een goed essayiste te ontpoppen, op zijn minst in aanleg. Zij is zich bij haar pogingen tot het schrijven van een psychologisch-biografische studie niet aan een „psychologisme" te buiten gegaan, dat de literatuur uit het oog verliest. Zij mengt niet de schrijver en de mens dooreen noch zoekt de eerste tot de laatste te herleiden. Zij stelt resoluut het alternatief terzijde: men behoeft van de mens nog niet af te zien, al is het om de schrijver te doen. Men wil weten wie de schrijver is die onze bewondering heeft gewekt, „wie de onbekende is die over de macht beschikt bij anderen emoties op te roepen." Het gaat er daarbij niet om deze mens, met zijn vreemd vergroeid innerlijk en met jeugdervaringen en al aan zijn poëzie op te dringen en hem daaruit terug te lezen, maar om hem op zichzelf te leren kennen en door die kennis hem ook als dichter beter te verstaan. Bij wijze van spreken kon het een even merkwaardige en gecompliceerde persoonlijkheid betreffen die niet geschreven zou hebben. De levensgegevens waarmee de schrijfster aldus in aanraking is gekomen, brengen haar tot beschouwingen over het verband van „narcisme" geheten levensfrustaties met het werk zelf waarbij

dat „narcisme" volstrekt niet perse en uitsluitend negatief van werking blijkt te zijn. Ook overigens behoren de „algemene beschouwingen" zoals over kunstenaar en maatschappij (een klein essay in de dop) tot de aardigste passages in het boek, maar tussen veel soms onduidelijke woordverdichtingen en vaak verzwarende documentatieophopingen stuurt de schrijfster haar betoog toch nog met vaart en élan door het toch al zo dichte verkeer der Rilkeboeken heen, met een eigen gedachtengang en menige verrassende wending van gedachte en toch óók formulering. Men zou het boek daarom voor een herdruk herschreven wensen tot de verhelderende Rilkestudie die het nu nog slechts potentieel en op de beste bladzijden is.

Men kan de mens nog veel verder losmaken van de schrijver en dan van alles van hem vertellen wat hem toevallig aan bijzonderheden en pikantheden heeft meegemaakt of te weten is gekomen. Het eerste is de charme van mémoires van Annie Salomons, het tweede het nadeel van Vestdijks tot nog toe in *Maatstaf* verschenen anecdotische herinneringen. Maar men voelt zich in de commèresfeer terecht gekomen als Vestdijk bijvoorbeeld over Nijhoff mededelingen doet die niet *zijn* herinneringen zijn, die hij niet kan controleren en die door hen die ze wèl kunnen controleren als onjuist worden afgewezen, terwijl ze de reputatie van de beschrevene afbreuk doen. Aan dat gevaar ontkomt ook Annie Salomons een enkele maal niet, bijv. waar ze veronderstelt dat Boutens wel voordeel zal hebben behaald aan de door Leopold niet gewenste eerste uitgave van zijn verzen. Dat motief heeft hier bij Boutens ongetwijfeld *niet* voorgezeten.

W. F. Wertheim

EEN REVOLUTIONNAIR VAN EERGISTEREN?

Vijftig jaar geleden publiceerde de socialist H. van Kol een (óók door P.v.d.A.-ers) vrijwel vergeten boekwerk: „Nederlandsch Indië in de Staten-Generaal van 1897 tot 1908".

Wij vonden het volgende, door ons ter wille van de leesbaarheid enigszins bekorte en, behoudens de letterlijke citaten, in nieuwe spelling omgezette fragment van voldoende belang om het aan de vergetelheid te ontrukken.

De meest-oostelijke bezitting van Nederland is de „Tanah Papoea", het grote Australische eiland, waarvan bijna de helft aan Nederland behoort, en verder $^2/_7$ door Duitsland, benevens $^2/_9$ door Engeland werd in beslag genomen. Het binnenland was onbekend; aan de Noordkust waren enkele zendelingen gevestigd bij de Geelvink's baai: de enige aanraking der Regering bestond in het zeldzame bezoek van de Resident van Ternate. In 1898 werd besloten door vestiging van Bestuurs-Ambtenaren aldaar ons gezag uit te breiden.

De daadwerkelijke *inbezitneming* van het westelijk deel van dat eiland, dus van een oppervlakte 12 maal groter dan Nederland, geschiedde „onder *valsche rechtstitels*" (v. Kol in 1900). Als rechtsgrond werd aangenomen het Souvereiniteits-recht van de Sultan van Tidore, die er echter niet het minste gezag uitoefende, en zich beperkt had tot het zenden van roof- (of hongi)-tochten naar enkele punten van de Noordkust. Het legaat aldus van de Oost-Indische Compagnie verkregen, liep in geen geval verder dan van Kaap Ran tot aan de Geelvink's baai; doch bij „Geheim" Besluit was dit in 1841 uitgebreid van Kaap de Goede Hoop tot de 141. lengte-graad langs de Noordkust, en dan nog langs de kust alleen. Dit achtte Minister Cremer voldoende rechtstitels om in 1898 het halve eiland te annexeren. Minister van Asch van Wijk erkende, dat wij ons gezag danken aan de Sultan van Tidore, waarmede wij een tractaat hadden gesloten, dat ons

het recht gaf op N.-G. het direct bestuur in te voeren.

Als reden onzer bestuursvestiging noemde Minister Cremer het gevaar voor „internationale verwikkelingen"; en „rechtens of niet", voegde hij daarbij, wij waren daartoe wel gedwongen door de Engelse autoriteiten om (na de plaatsing van een Controleur aan de Noord- en Westkust) er ook een aan Zuidkust aan te stellen, wegens strooptochten van onze onderdanen op Engels gebied. Doch óók voor de *Zending* was dit nodig, wat Van Kol betwistte, daar voor „den beschavenden invloed" der zending geweld van wapenen eer nadelig dan voordelig zou werken. Drie jaren later kreeg hij daarbij de instemming van Prof. Valeton, die „niet uit wereldsche overwegingen verdedigd wilde worden door de kanonnen of de bajonetten of ook de diplomatieke konkelarijen onzer Regeering." Het gaat toch niet aan „Kruispedikers te zijn en geen Kruisdragers". Minister Cremer hield vol, dat de zendelingen geen resultaat verwachtten van hun arbeid, als de Regering niet zorgde voor orde en veiligheid; doch Ds. de Visser verklaarde, dat geen enkel zendeling ooit had gevraagd om persoonlijke bescherming, wèl om een Controleur tot tegengaan der hongi-tochten. Trouwens, Van Kol kon door feiten aantonen, hoe Engelse zendelingen als Chambers en Duitse als Bergmann bewezen hadden, dat door overreding meer kon worden bereikt dan door het geweld van wapenen; de laatste gaf zelfs roerende feiten van de zachte aard der bevolking. De resultaten der „Kerstening" bleven dan ook allerbedroevendst; de „bekeerden" waren slaven of gekochte kinderen, die toen een zendeling zijn meubelen verkocht wegliepen uit angst dat hij ook zijn „Christenen" op de vendutie zou brengen.

Bovenbedoeld gewichtig besluit, een daad van Imperialisme, werd getracht er bij de begroting voor 1898 door te halen, doch stuitte op een krachtig verzet. Wij hebben reeds — aldus Van Kol — de handen vol in Atjeh, kweken verzet door de pressie bij de sluiting van Contracten in Celebes, en gaan nu Nieuw Guinea annexeren; dit alles latende betalen door den armen Javaan. Mackay echter vond, dat — wanneer

de zendelingen direct bestuur nodig achtten — wij Nieuw-Guinea niet onbeheerd mochten laten. En Minister Cremer verklaarde dat wij er „beschavingswerk" gingen verrichten, daar wij er als „filantropen" ons gingen vestigen uit „een oogpunt der humaniteit". Pyttersen sprak zelfs van „een nieuwe parel aan de Kroon". Pijnacker Hordijk noemde het echter een „avontuur" en Van Kol vroeg stemming aan over onderafdeling 36a, waardoor het besluit werd genomen zich „in dit wespennest" te gaan vestigen. Het artikel werd slechts aangenomen met 49 tegen 23 stemmen, alle van links gekomen. En nogmaals lokte Van Kol een stemming der Kamer uit door zijn motie van 26 november 1901, waarin „de Kamer, elken landenroof veroordeelende", overging tot de orde van de dag. Deze werd verworpen met 74-6 stemmen.

De beide oorspronkelijke standplaatsen der Controleurs waren uit een oogpunt der gezondheid zo ongelukkig gekozen, dat zij binnen het jaar moesten veranderd worden, en ook later de sterfte nog groot bleek te zijn. „De bevolking ontzag ons", en „aan de Zuidkust deed de Nederlandsche invloed zich krachtig gelden" beweerde Minister Cremer (in 1899); doch kort daarna werden aldaar 3 officieren van het stoomschip „Pel" der Paketvaart vermoord, waarvoor in den blinde weg enige strandbewoners werden opgelicht (aldus Van Kol). Tuchtigingen waren nodig, de „Bensbach" moest met granaten aanraking zoeken; de voornaamste handel was die in kruit en geweren, door de Ned.-Nieuw-Guinea Handel-Maatschappij tegen grove winsten aan de inboorlingen verkocht.

Doch er was meer. Het Regeringsreglement is alléén van kracht voor „de koloniën en de bezittingen van het Rijk in Azië" (art. 1), en Nieuw-Guinea behoort ongetwijfeld tot het werelddeel Australië (Van Kol in 1901). Uitgaven uit de Indische Schatkist mogen dus daarvoor niet geschieden, evenmin als voor Suriname, waarom de Staatsbegroting die kosten zou moeten vergoeden. Cremer toonde een atlas van Andree, waarop Nieuw-Guinea met gelijke kleur was aangegeven als Java; Minister van Asch van Wijk ver-

klaarde: „Al rekent Engeland N.-G. tot Australië, zoo behoeven wij dat nog niet te doen." Een jaar later kwam Van Nispen tot Sevenaer uitvoerig toelichten, dat N.-G. „ardrijkskundig" wel degelijk tot Azië behoort, en Minister Idenburg beriep zich op Prof. Heeres, om aan te tonen dat het R.R. met „de bezittingen in Azië" wel degelijk ook N.-G. daarbij bedoelde, dus „historisch" vaststaat dat het tot de O.-Ind. Archipel behoort. Doch Van Kol handhaafde zijn bewering, dat alle gelden voor Nieuw-Guinea uitgegeven, ten onrechte aan Indië ontnomen waren.

Bij zijn voorstellen tot inkrimping van ons koloniaal bezit had hij voor alles aan Nieuw-Guinea gedacht. 28 november 1900 gaf hij Minister Cremer nogmaals in overweging, ons „terug te trekken uit dit wespennest, waar wij nooit een voet hadden moeten zetten", en nog in 1902 verklaarde hij er naar te snakken, dat een Grote Mogendheid ons zou verlossen van dit deel van Australië, dat in Nederlandse handen geen toekomst heeft.

Twee lezingen.

De N.V.S.H. is een voortreffelijke vereniging die nogal eens in het nieuws is. Tenminste zolang er nog kafehouders of staatssekretarissen zijn die zich met veel goede wil schrap zetten in het belang van de geestelijke volksgezondheid. En die zijn er altijd wel, want goede wil komt hier veel voor, evenals trouwens domheid. Helaas misschien ook wel eens op de zelfde plaatsen.

Ook in Amsterdam speelt de N.V.S.H. een rol van betekenis. Boze tongen beweerden eens dat zij hier, bij alle andere deugden, ook die bezit van de grootste Amsterdamse studentenvereniging te zijn. In elk geval speelde de N.V.S.H. een rol in het openbare debat tussen Dr. C. van Emde Boas en de oud P.C. redakteur J. A. M. Matthijsen ter gelegenheid van het USA-lustrum. *De Volkskrant*, een van de aantrekkelijkste ochtendbladen voor wie er van uitgaat dat het blad katoliek is en daaraan weinig kan veranderen, nam een aardig verslag op met veel aandacht voor de katolieke debater. *Het Vrije Volk*, een van onze onaantrekkelijke kranten, zelfs voor wie er van uitgaat dat het blad een P.v.d.A. standpunt moet verdedigen en daaraan weinig kan veranderen, bleef niet achter. Rest het verschil in gerichtheid van de aandacht.

HVV van 25-4-'61 vertelt onder de kop *Vermeende tegenstander NVSH accepteert — na debat — lidmaatschap* hoe Matthijsen na de uiteenzetting van Van Emde Boas nauwelijks opponeerde, en eindigde met het N.V.S.H. standpunt bij te vallen. *De Volkskrant* van 26-4-'61 vermeldt onder de kop *Studentenhuwelijk altijd de beste oplossing?* hoe Dr. van Emde Boas aansloot „bij een sinds kort geformuleerd standpunt van de katolieke studentenzielzorgers over de kwestie van het studentenhuwelijk." Verder sprak uit de woorden van Matthijssen ondanks alle effektbejag „toch wel een levende vraag naar een betere argumentatie van de katolieke moraaltheologie inzake de periodieke onthouding. Dit gemis demon-

streerde de heer Matthijsen geestig in een aantal citaten uit al te zeer in de scholastiek verstrikte moraalboeken." Hoe geestig de heer Matthijsen dit gemis demonstreerde door het lidmaatschap van de N.V.S.H. te aanvaarden, daarover vindt men in *De Volkskrant* geen woord. Understatements? Misschien eerder selektieve onderdrukking, maar dan niet van de libido, dàt was het onderwerp van bespreking op een R.K. artsenbijeenkomst in Utrecht. (Nu ja, volgens de natuurlijk hoogst onbetrouwbare bladen van de hoogst onbetrouwbare N.V.S.H. zèlf). Maar toch minstens selektieve onderdrukking van nieuws dat *De Volkskrant* niet lùst.

T.H.

Burnham's grote vergissing.

„The masses will be curbed, partly by armed suppression, partly through the consolidation of the managerial institutions and ideologies", schreef James Brunham in *The Managerial Revolution,* het boek dat twintig jaar geleden door velen werd beschouwd als het summum van politieke wijsheid. Dat was in de tijd, toen de Huxleys en de Orwells in hun Brave New World-fantasieën voor 1984 de volstrekte onderwerping van de massa's als beklemmend toekomstvisioen uitbeeldden.

Drie dagen militaire revolte in Algerije waren voldoende om de grootste pessimist het vertrouwen in het mentale weerstandsvermogen der massa's te hergeven. Toen het er op aan kwam, bleken de rebellerende officieren en de politieke managers van Frans Algerije machteloos. De gewone Franse dienstplichtigen waren solidair met het Franse volk en vertikten het mee te doen. Zij scholden generaals uit, hielden kolonels opgesloten, weigerden het geweer te presenteren voor officieren, gooiden water in de benzine van pantserauto's — alles met het doel om te verhinderen dat het politieke ideaal van een Frans Algerije in de practische realiteit van een Algerijns Frankrijk zou uitmonden.

Burnham schijnt toch een kleinigheid te hebben vergeten: de „massa" denkt vaak gezonder en scherper dan officieren en managers.

1984 of 1961?

Laten de managers maar denken, dat 1984 voor hen is — 1961 schijnt voor de massa te zijn. Even indrukwekkend als de drie dagen Algerije waren de drie dagen Cuba. Ook hier hadden de officieren en de managers van de contra-revolte één kleinigheid over het hoofd gezien: de mentale en physieke weerstand van de massa van Cubaanse boeren en arbeiders.

Drie dagen in Algerije en Cuba — een toevallige coïncidentie, op veilige afstand van de Lage Landen? De massa in de Noordelijke Lage Landen lijkt nog te slapen, maar in de Zuidelijke? Ook daar wist een stakende en met stakers solidaire massa aan te tonen, dat de Eenheid van het volk niet zo groot was als de Eenheidswet het wilde doen voorkomen. De managers moesten voor de massa zwichten.

En bij ons? Komt de massa in beweging tegen Luns' eenmanspolitiek inzake Nieuw Guinea? Tegen onze opslagplaatsen voor atoomwapens?

Heine zei wel, dat hij, wanneer de wereld verging, naar Holland zou vluchten, omdat hier alles vijftig jaar later gebeurt; maar in de twintigste eeuw gaat de tijd minstens tweemaal zo snel. Misschien komt de Nederlandse massa al in 1984 in beweging — of, wie weet, in 1961? Al zou het alléén maar zijn om te helpen voorkómen dat de wereld vergaat?

W.F.W.

ZOJUIST VERSCHENEN:

NORTE

REVISTA HISPANICA DE AMSTERDAM

Per jaargang *f* 5,– (11 nummers)

Vraagt proefnummer!

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij:

Uitgeverij NIMO - Monnickendam

(Advertentie)

„HET FRANSE BOEK" – onder redactie van Prof. Dr. Dresden, Prof. L. Geschiere en A. Kibédi Varga – is een tijdschrift voor allen die belangstellen in de Franse literatuur; het houdt zijn lezers op de hoogte van de belangrijkste nieuwe publicaties op het gebied van de Franse taal en letterkunde. „Het Franse Boek" is een uitgave van de „Vereniging tot Bevordering van de Studie van het Frans" en verschijnt vier maal per jaar. Het lidmaatschap – recht gevend op een abonnement – bedraagt *f* 5,– per jaar, te storten op giro 126695 van genoemde Vereniging te Rotterdam. Belangstellenden kunnen een gratis proefexemplaar aanvragen bij Dr. H. D. Veenstra, van Citterstraat 44a, Rotterdam. Losse abonnementen *f* 5,– per jaar (te voldoen op bovenvermelde wijze.)

Maak Uw

kennissen attent

op

DE NIEUWE STEM

Speciaal Kunstnummer	*f* 3,50
Speciaal Spanje-nummer	*f* 2,80
Speciaal Droogstoppel-nummer	*f* 3,25
Speciaal nummer „12 op 1 balcon"	*f* 3,75

Vier bijzondere afleveringen van

De Nieuwe Stem

zijn nog als losse nummers leverbaar:

★ 12 OP 1 BALCON

speciaal nummer van „De Nieuwe Stem", waarin besproken worden: Soekarno, Ho Chi-minh, Kassem, Nasser, Tito, Verwoerd, Bourguiba, De Gaulle, Nkrumah, Salazar, Trujillo, Castro.
Een confrontatie met bestuursvormen, die gekenmerkt worden door duidelijk dictatoriale trekken.
Inleiding en samenvatting van Prof. Fr. de Jong Edz.

160 pag. en uitslaande illustratie ƒ 3,75/Bfr. 60

★ KUNSTNUMMER

van „De Nieuwe Stem", waaraan medewerkten: Mevrouw Dr. A. Romein-Verschoor, Paul Citroen, Anthonie Donker, Johan de Meester, G. Th. Rietveld, A. van Domburg en Willem Andriessen.

128 pag. en 8 pag. kunstdrukillustraties ƒ 3,50/Bfr. 55

★ SPANJENUMMER

van „De Nieuwe Stem", een zeer objectieve beschouwing van de huidige toestand in Spanje en een vlammend protest tegen het Franco-regiem. Samengesteld door Dr. G. J. Geers, met medewerking van o.a.: Francisco Carrasquer, Jef Last, Albert Helman, Z.E. J. M. de Semprún Gurrea en vele anderen.

104 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ƒ 2,80/Bfr. 40

★ DROOGSTOPPELNUMMER

van „De Nieuwe Stem", met medewerking van W. F. Wertheim, Mevrouw A. Romein-Verschoor, P. Spigt, G. J. Resink, J. J. Buskes, J. B. Charles en Th. van Tijn. Hierin o.a. heropening discussie over de zaak van Lebak en voor het eerst in de geschiedenis een foto van Batavus Droogstoppel.

120 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ƒ 3,25/Bfr. 45

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ „NIMO" - MONNICKENDAM

KERKSTRAAT 48-50 – Tel. (02995) 336 – Giro 256907